

ДИЛ АЗЫК

хрестоматия

2-КЛАСС

**Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги**

ДИЛ АЗЫК

**Кыргыз мектептеринин
2-класстары үчүн
хрестоматия**

Түзүүчүлөр:

**Батма Абдухамидова,
Сулайман Рысбаев,
Сайрагүл Дуулатова**

**Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги
сунуш кылган**

**Бишкек
2009**

УДК 373. 167. 1

ББК 74. 26

Д 46

Ред. кеңеш: Б. Асаналиев, Б. К. Джайчибеков, Т. Самудинов,
А. К. Сапарбаева

Түзүүчүлөр: Б. А. Абдухамидова, С. К. Рысбаев, С. С. Дуулатова

КББАнын рецензенттери: Т. Асанакуннов, А. Токтомаматов

Басып чыгарган: О. Ю. Прядко-Каныбекова

Д 46 Дил азык: Кыргыз мектептеринин 2-класстары үчүн хрестоматия. Түзүүчүлөр: Б. А. Абдухамидова, С. К. Рысбаев, С. С. Дуулатова.
– Б., «Азур», – 2009 – 112 б.

ISBN 978-9967-426-63-4

Колуңуздагы класстан тышкаркы окуу китеби кыргыз орто мектептеринин 2-класстарынын окуучуларына арналып алгач ирет түзүлдү. Китепке Ата Журт, эне тил, эмгек, табият, адеп-ахлак ж.б. темадагы ырлар, аңгемелер, жомоктор, табышмактар, макал-лакаптар, уламыштар жана ошондой эле дүйнө элдеринин жазуучуларынын балдарга арналган мыкты аңгеме-жомоктору иргелип киргизилди. Алар мазмунуна жараша өз-өзүнчө чакан бөлүмдөргө топ-тоштурулуп, тексттерди талдап түшүнүүгө багыт берер суроолор жана тапшырмалар, түшүнүүгө кыйын болгон сөздөрдүн сөздүгү берилди.

Интерактивдүү ыкмалардын айрым элементтери да пайдаланылып, окуу-таануу иштерин активдештирүүгө багыттар да унутта калган жок.

Китептин сонунда балдардын өз алдынча окуусу үчүн атайын тексттер да сунуш кылынды.

Чыгармаларды тандоодо программанын талаптарына ылайык балдардын жаш курагы, окурмандык кызыкчылыктары жана аларга таалим-тарбия берерлик мааниси эске алынган.

Шарттуу белгилер / Условные обозначения:

сөздүк

суроо

тапшырма

© КР Билим берүү жана илим министрлиги, 2009

© Материалдарды топтоп түзүү, сүрөттөр, жасалгалоо «АЗУР» БУ, 2009

Д 4306020000-09

ISBN 978-9967-426-63-4

УДК 373.167.1

ББК 74.26

Д 46

МЕНИН МЕКЕНИМ

Т. Үмөталиев

МЕКЕН

Учу-кыйры кең мекен,
Алдейлеген энем сен.
Бүт дүйнөнү кыдырсам да
Табалбаймын сага тең.

Булагыңдан суу ичем,
Гүлзариңдан гүл үзөм.
Балдан таттуу сезилет,
Бак алмаңды мен жесем.

Жатка ыраа көрбөймүн,
Көз артканга бербеймин.
Зордукчуга тарттырбай,
Жергем сени жердеймин.

- ?** 1. Мекенди эмне үчүн энеге салыштырып жатат деп ойлойсуңар?
2. Мекенибиздин кооздугу, сулуулугу жөнүндө эмнелерди айтып бере аласыңар?

3. Өз айылыңар, шаарыңар жөнүндө эмнелерди айтып бере аласыңар?
1. Ырды үн чыгарып окугула. Түшүнгөнүңөрдү өз сөзүңөр менен айтып бергиле.
2. Ырды жаттап алгыла.
3. Мекен, туулган жер жөнүндө макалдарды таап келгиле жана алардын маанисин чогуу чечмелегиле.

АК ЭМГЕКТИН НАНЫ ТАТТУУ

ТОРГОЙ МЕНЕН ДЫЙКАН (жомок)

Илгери-илгери бир дыйкан болуптур. Ал абдан уйкучу болуп, дайыма чак түшкө чейин уктап калчу. А күн ысыганда жумуш бүтөбү? Анысына аябай капа болчу экен. Акыры ачарчылыкка дуушар болот. Байкуштун курсагы ачып, үйүнөн нан издейт. Нан салган үкөгүнүн түбүнөн бир ууч гана күкүм табат. Аны сууга салып чылап жейин десе, бир ууртам эле суу калыптыр.

Аңгыча бирөө терезени каккылайт. Карай салса – боз торгой. Ал адамча сүйлөп, мындай дейт: «Дыйкан аке, менин да кардым ач, үйүңө киргизчи!»

1. Дыйканга эмне душман болуптур?
2. Ал эмне үчүн ачарчылыкка дуушар болот?
3. Балдар, силер кандай ойлойсуңар: дыйкан торгойду үйүнө киргизеби? Ага болгон тамагын береби?

Дыйкан чуркап барып, терезени ачат. Боз торгой жөргөлөп үйгө кирет. Ак көңүл дыйкан коногу-

на акыркы күкүм нанын берет. Сууну да торгойго берет. Ошол кечте дыйкан өз арманын торгойго төкпөй-чачпай баяндайт.

Торгой мындай кеңеш айтат: «Биз, торгойлор, баарыбыз эрте турабыз. Күнүгө турар замат сени ойготуп коёюн. Көп капаланба!»

Убадага бек торгой ошол күндөн бүгүнкү күнгө дейре таң куланөөк салгандан баштап минтип ырдачу болуптур:

Көк асманды агартып,
Таң кылайып келатат.
Тургун, дыйкан, турагой,
Эл эмгекке баратат.

Маңдайыңан сыласын,
Таңдан аккан боз салкын.
Сендей жакшы адамга,
Ырыстуу күн башталсын.

Ошентип, дыйкан да таң азандан иштеп, өзүнүн ырыскысын чоң таап, аңы бардык жаныбарлар, канаттуу куштар, курт-кумурскалар менен бөлүшүп келатат экен.

«Байчечекей»

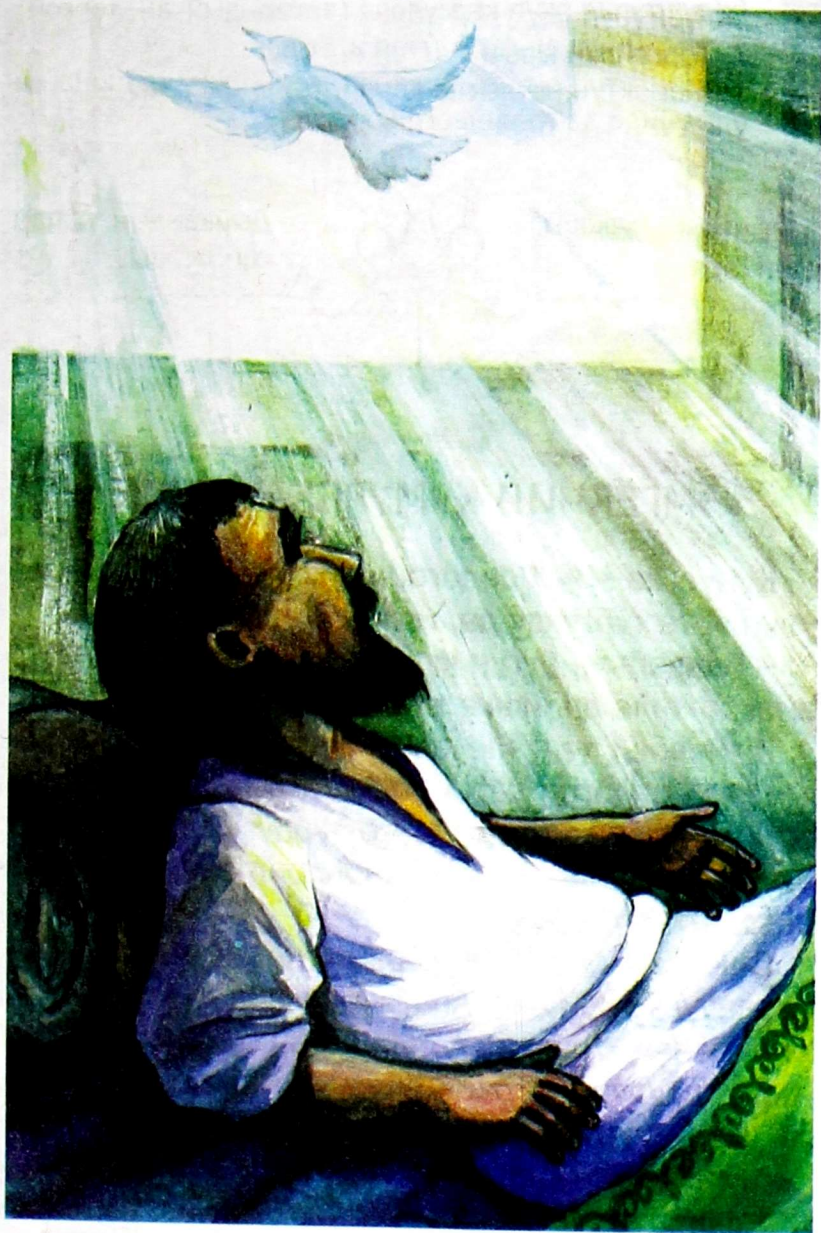

1. Боорукер дыйкан торгойго кандай жакшылык кылды?
2. Торгой бул жакшылыкка жооп кылып дыйканга кандай кеңеш берди?
3. Дыйкандын эмгегинин пайдасын адамдардан башка дагы кимдер көрөт экен?
4. Жакшылык кылуу дегенди кандай түшүнөсүңөр?

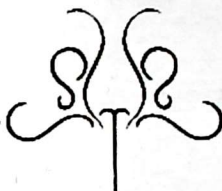
С. П. КОЖЕВНИКОВ. С. П. КОЖЕВНИКОВ. С. П. КОЖЕВНИКОВ.

1. Жомоктогу каармандардын сөзүн ролго бөлүштүрүп окуп көргүлөчү (автор, дыйкан, торгой).
2. Торгойдун ырын жаттап алгыла.
3. Жомоктун окуясына карап, төмөндөгү таблицанын үлгүсүндө дептериңерге жазгыла:

Дыйкандын жакшы сапаттары

Дыйкандын начар сапаттары

С. Рысбаев

ЭМГЕКЧИЛ КУМУРСКА АЗ ЖЕЙТ

Кумурска эне Дондогой сары менен Кымчабел уулун эрте тургузду да, мындай деди:

– Балдарым, бүгүн күн ачык, аба да таза. Эрте тамак ичкиле да, ишке жөнөгүлө.

Кымчабел тез эле ойгонуп, тамак ичүүгө камынды. Дондогой сары болсо ныксырай ойгонуп, тургусу келбей жатып, зорго турду. Баары бир туруп, ишке жөнөө керек. Баары бир энесинин айтканын аткаруу керек.

Ошентип Дондогой сары менен Кымчабел тамактанууга киришти. Апасы буудайдын, таруунун, арпа менен сулунун дандарынан тасмалга коюп даярдап туруптур. Экөө алдыларына коюлгандардан шапа-шупа жей башташты. Кымчабел буудайдын данынын төрттөн бирин жеди да, бир аз алча ширесинен ичип, өйдө болду. Ал эми Дондогой сары болсо буудайдын данынан бирди, таруунун

данынан бирди жеди да, алчанын ширесинен кана жутуп алып, ныксырай өйдө болду.

– Эх, тойдум, – деди домпойгон курсагын сылап.

Анан экөө уюктан чыгышып, чоң өрүктүн түбүнө келишти. Ал жерде балдар чаккан данектердин калдыктары көп эле. Дондогой сары өзүнө, Кымчабел өзүнө ылайык жүктү бат эле таап алышты.

Кымча бел тапкан жүгүн бирде тоголотуп, бирде жонуна көтөрүп жөнөй берди.

– Эй, Дондогой сары, кеттикпи?! – деди артына карап.

Дондогой сары болсо жүгүн көтөрө албай онтолоп отурган экен. Анткени ал эртең менен тамакты аябай тоё жеп албады беле. Ал таттуу данектин күкүмүн эмес, өзүнүн тамакты тоё жеп алган курсагын көтөрө албай жаткан.

– Сен бара бер, мен артыңдан барам... – деди терин аарчынып.

Дондогой сары курсагы ачканда гана данектин бир сыныгын көтөрүп үйүнө жөнөдү.

«Эмгекчил кумурска тамакты аз жейт» деген чын тура...

1. Дондогой сары кумурска эмне үчүн жүгүн көтөрө албай калды?
2. Кымчабел кумурсканын эпчил, ыкчамдыгы эмнеликтен?
3. Кайсы кумурска силерге жакты?
4. Дондогой сары качан жүгүн көтөрүп жөнөдү?
5. «Эмгекчил кумурска тамакты аз жейт» деген сөздүн маанисин түшүндүрбү?

- 1. Кымчабел менен Дондогой сарынын сүрөтүн элестетип тартып келгиле.
2. Өзүңөрдү кумурскалардын кайсынысына окшотот элеңер? Ойлонуп айтып көргүлөчү.
3. Таблицаны дептериңерге көчүрүп алып, аңгемедеги эки кумурсканы сыпаттап, аны толтургула.

Кымчабел кандай экен?

Дондогой кандай экен?

АТА-ЭНЕМ – МЕНИН БАКТЫМ

И. Токтогулов

АКТАП БҮТӨ ЭЛЕКМИН

Кагылам деп кучактап,
Атам сүйсө балдарын.
Мээнетинди алам деп,
Апам айтат калганын.

Азап тартып биз үчүн,
Апам чеке тердетти.
Кара жанын карч урат,
Атам жасап эмгекти.

Алоолонтуп сезимин,
Атам сүйөт мекенин.
Апам баарын баяндайт,
Ак сүтүнөн экенин.

Атакемдин сүйүүсүн,
Тактап бүтө элекмин.
Апакемдин ак сүтүн,
Актап бүтө элекмин?!

1. Ата-энебиз бизди кантип эркелетип, жакшы көрөт экен?
2. Алардын эмгеги жөнүндө билгениңерди айтып көргүлөчү?
3. Атанын эмгегин, апанын сүтүн кантип актаса болот деп ойлойсуңар?
4. Өз ата-энеңер жөнүндө эмнелерди айтып бере аласыңар?

1. Ырдын маанисин чогуу талдап түшүнүп, жаттап алгыла.
2. Ата-эне жөнүндө макалдарды таап келгиле жана алардын маанисин чогуу чечмелегиле.

Р. Акдемир

АСАН ЖАНА ЭНЕСИ

Асан атасынын төлөй турган карыздарын эсептеп жатканын көрүп, бөлмөсүнө жүгүрүп кетет. «Менин деле апама берген жардамдарым үчүн акча сураганга акым бар турбайбы» деп ойлойт. Эртеси апасы ашканага келип, үстөлдүн үстүнөн кагазга ирети менен жазылган эсеп таап алат. Ал кагазда мындай деп жазылган экен:

Апасынын Асанга төлөй турган карыздары: Дүкөндөн быштактарды көтөрүп келгени үчүн – 50 сом. Каттарды почтого алып барып салып келгени үчүн – 4 сом. Апасына жакшы бала болуп бергени үчүн – 60 сом. Гүлдөргө суу куйганы үчүн – 100 сом. Бардыгы биригип – 250 сом.

Апасы кагаздагы эсепти окугандан кийин Асанга эч нерсе дебейт. Кечинде Асан үстөлдүн үстүнөн 250 сом көрүп, абдан кубанып, чөнтөгүнө салып алат. Акчанын жанында бир кагаз жаткан болот. Ал кагазда: Асандын апасына төлөй турган карыздары деп жазылып, булар тизмеленген экен: 10 жыл үйдө бактылуу жашаганы үчүн – эч нерсе, 10 жыл үйдөн жеген тамагы үчүн – эч нерсе. Ооруганда караганы, чыгымдары үчүн – эч нерсе. Жакшы бир апасы бар болгону үчүн – эч нерсе. Бардыгы биригип – эч нерсе.

Асан кагазды окуп, абдан уялып, ыйлаган бойдон апасын кучактап алып кечирим сурайт да, 250 сомду апасынын чөнтөгүнө кайра салып коёт.

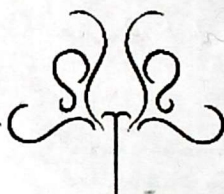

1. Асан апасын эмне үчүн жана канча акча карыз деп эсептейт?
2. Апасына Асандын эч кандай карызы жок экен деп айтсак болобу?
3. Асан өзүнүн катасын туура түшүндүбү?
4. Силер да ата-энеңерге колкабыш кылганыңар үчүн акы сураган жок белеңер?

1. Апаңарга үйдө кандай жардам берериңер жөнүндө ойлонуп келгиле.
2. Апанын бир күндүк түйшүгүн байкап, ал жөнүндө айтып көргүлө.
3. Эне менен баланын эмгегин таблицанын үлгүсүндө дептериңерге жазгыла да, кайсынысы баалуу экенин айтып бергиле.

Баланын эмгеги

Эненин эмгеги

АР КИМ СҮЙӨТ БАЛАСЫН

Элдик ыр

Жылкы сүйөт баласын
Кулунум деп,
Минсе, түшсө билбеген
Дулдулум деп.
Уй сүйөт баласын
Торпогум деп,
Караңгыда баспаган
Коркогум деп.
Төө сүйөт баласын
Тайлагым деп,
Талдын башын сыдырган
Ардагым деп.
Кой сүйөт баласын
Коңурум деп,

Сойсо, сатса билбеген
Момунум деп.
Эчки сүйөт баласын
Улагым деп,
Таштан-ташка секирген
Чунагым деп.

дулдул – күлүк
коңурум – токтоо
момун – жоош

1. Жаныбарлар да баласын эркелеткенин көрдүңөр беле?
2. Ырда айтылгандай сөздөр менен эркелетерине ишенесиңерби?
3. Ар бир жаныбардын баласын эркелеткен сөзүн кайра окуп көргүлөчү.
4. Силерди апаңар кантип эркелетет? Ой бөлүшкүлө.

1. Ырды жаттап алгыла.
2. «Карга баласын аппагым дейт, кирпич баласын жумшагым» дейт. Бул макалдын маанисин чечмелеп көргүлөчү?

БИЛИМ КЕНИ – МЕКТЕБИМ

С. Рысбаев

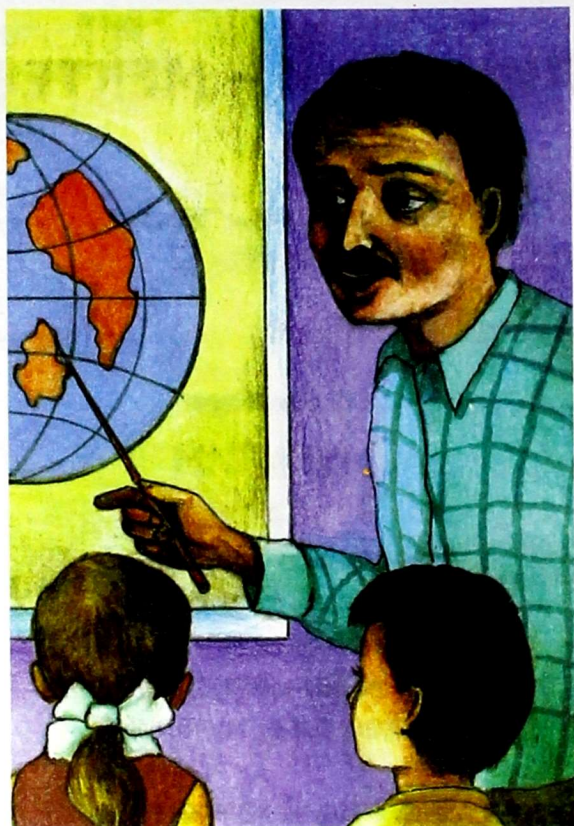
МУГАЛИМ

Аруу дүйнө балдарга
Агай-эжей дедирген.
Билбегенин билгизип,
Билим балын жедирген –
Мактоо сага, мугалим!

Эне-атадай кам көрүп,
Эресеге жеткирген.
Күлмүң көздүү бөбөктү
Гүлдөй сылап өстүргөн –
Алкыш сага, мугалим!

Акыл жолун таанытып,
Адеп менен сүйлөткөн.
Ата Журтка жарашкан
Адам бол, деп үйрөткөн –
Таазим сага, мугалим!

аруу – таза
эресеге жеткирген – чоңойткон

1. Мугалим окуучу үчүн кандай эмгек кылат экен?
2. Мугалимдин эмгегин кантип актаса болот деп ойлойсуңар?
3. Сабакты жакшы окубай, тартип бузуп, мугалимдин тилин албаган окуучуларга эмне дээр элеңер?

1. Өзүңөрдүн мугалимиңер жөнүндө эмне айтып бере аласыңар?
2. Ата-энеңердин мугалим жөнүндөгү ой-пикирин сурап билгиле.

А. Осмонов

КИТЕПТИ СҮЙ

Китепти сүй, баркын бил,
Китептин көп акылы.
Ким китепке дос болсо,
Ал ошонун жакыны.

Сүттөй таза тилеги,
Деңиздей кең талабы.
Көктөй тунук акыйкат
Анын ар бир барагы.

Таалай жолун көрсөтүп,
Чакырып турат келчи деп.
Арамдыктан тазалап,
Жакшылыкка ээрчитет.

Ошондуктан баркын бил,
Кирдебесин бир чети.
Сыя төгүп булгабай,
Жакшы сакта китепти.

1. Китепсиз билим алууга болобу?
2. Кандай балдар китеп менен дос болот деп ойлойсуңар?
3. Китеп силерди кандай сапаттарга үйрөтөт экен?
4. Китепти кандай сакташ керек?
5. Китепти барктабаган балдарга эмне деп кеңеш айтар элеңер?

1. Ар бириңер өз китептериңерди карап чыккыла. Баары таза, сыртталган, айрылбаган бекен?
2. Китеп ыйык экенин унутпагыла!

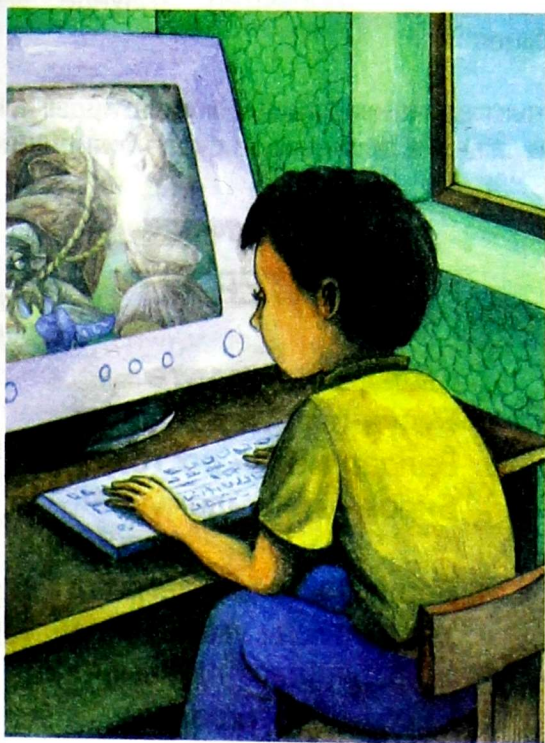

Ы. Кадыров

КОМПЬЮТЕР

Компьютерим бар менин
Атам берген белекке.
Тамгаларды үйрөндүм,
Жарап жатат керекке.

Ката кетсе жазуумдан
Кыйналбастан оңдоймун.
«Чычкан» менен башкарып
Кээде оюн ойноймун.

Монитордон көрүнөт
Жазгандарым жаркырап.
Чыгарчусу кагазга
Принтер деп айтылат.

Иштей билсең компьютер
Көп иштерди аткарат.
Процессор-мээсине,
Эмне жазсаң сакталат.

1. Силер компьютерде иштеп көндүңөрбү?
2. «Чычкан», монитор, принтер, процессор дегендер эмне кызмат аткарат экен?
3. Өзүңөр да компьютер жөнүндө эмне айта аласыңар?

Компьютер менен кандай жумуштарды аткараса болорун ага-эжелериңерден сурап билип келгиле.

Ы. Кадыров

ИНТЕРНЕТ

Кыдырамын күнүгө
Булуң-бурчун дүйнөнүн.
Балдар менен достошом,
Бирок өзүм үйдөмүн.

Бардык жерден заматта
Жаңылыкты угамын.
Жер тыңшаган Маамыттай
Бирок үйдө турамын.

Калдыңарбы кызыгып,
Мунун сырын билсем деп.
Техника заманбап,
Анын аты – Интернет.

1. Интернет деген эмне экен?
2. Дүйнөнүн булуң-бурчун интернет аркылуу кыдырса болот бекен?
3. Үйдө отуруп балдар менен кантип достошсо болот экен?
4. Силер да интернет аркылуу байланышка чыктыңар беле?

Интернет жөнүндө ага-эжелериңерден сурап билип келгиле.

КЕЛГИЛЕ, КҮЛӨЛҮ

Ү. Асаналиев

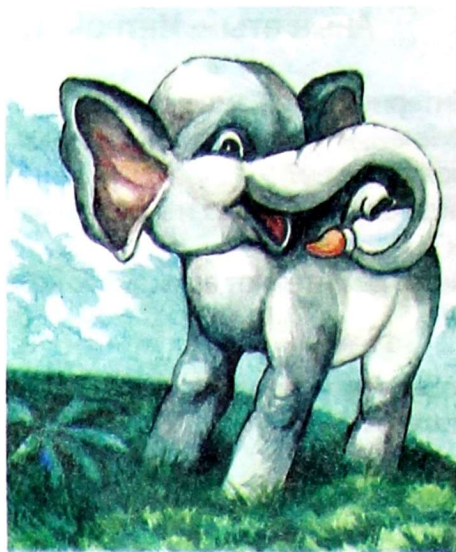
ПИЛДИН СҮТҮ

Танаписте эки окуучу сүйлөшүп жатат:

–Билесиңби, бүгүн мен бир кичинекей бөбөк көрдүм. Пилдин сүтүн ичип, бир жумада 7 килограмм болуптур.

– Ай-ий, аябай кызык го. Ал кимдин бөбөгү болду экен.

– Пилдин.

Ү. Асаналиев

БАЛ ЖЕЙЛИ

- Ата, жүрчү Бакаш атаныкына барып, бал жейли?
- Бакаш эмне балчы беле?
- Аны бармагынан бал тамат деп мактабадыңарбы?
- Ал тим эле кыйын уста дегенибиз.
- Анан ошентип эле айтпайсыңарбы?

«БААРЫ БИР ТҮШӨТ ЭЛЕМ ДА»

Минген эшеги ээ-жаа бербей катуу кетип,
Апенди жыгылып калды.

Карап турган балдар боорлору эзилип:
– Апенди жыгылып калды! – деп чурулдашты.

– Ай, чыт курсактар! – деди Апенди. – Жыгылбаган күндө деле баары бир андан түшөт элем да.

«Байчечекейден»

3. Пасаңова

БЕШ МҮНӨТ

Күн ысыкта иштен чарчап келген апасы Азаматка:

– Беш мүнөт уктап алайын, тынчымды албай тур, ээ? – деп жатчу бөлмөгө кирип кетти. Катуу уктап бараткан экен. Бир кезде:

– Апа, туруңуз! Көзүңүздү ачыңыз?! – деди Азамат, жулкулдатып.

– Бул эмне кылганың, балам?! Чочуп кеткеним...

– «Беш мүнөт эле уктайм» дедиңиз эле го. Беш мүнөт өттү.

З. Пасаңова

АЛАР МЕНИ ТААНЫБАЙТ ДА...

Бир күнү Азаматтын жакшы көргөн ити өлүп калды. Ага катуу кайгырып, тынбай ыйлай берди.

– Ыйлаба?! Итиң өлүп калса, козуң, торпогуң, кулунуң бар го! – деп сооротушту аны.

– Алар мени анча тааныбайт. Итим мага дайыма чуркап келчу эле...

3. Пасаңова

АКЫЛДУУ ПИЛ

Азамат Африка жөнүндө телеберүү көрүп жаткан. Жунглиде пилди таяк менен уруп жаткан адамдарга таң калып:

– Пил күчтүү жаныбарбы? – деп сурады атасынан.

– Эң күчтүү жаныбар. Ошол үчүн оор жүк көтөрөт да.

– Анда эмне үчүн адамдар урса жөн эле туруп берет?

– Күчтүү тургай ал акылдуу да, – деди атасы.

С. Рысбаев

«ЭКӨӨ БОЛЧУ»

Айжаз сабактан келип, өзүнүн бөлмөсүнө кирди. Күзгүгө каранса, анын текчесинде эки кызыл алма туруптур. Айжаз сүйүнүп, алмалардын бирин алды да, ашканага кетти. Алманы жесе, аябай ши-

рин экен. Аны «кызым келгенде жесин» деп катып койгон апасына ыраазы болду Айжаз.

Алманы жеп бүтүп, кайрадан өзүнүн бөлмөсүнө келди. Барса, күзгүнүн текчесинде калган дагы бир алма жок...

«Экөө эмес беле? Бирин ким жеп кетти?» – деп ыйлагысы келди Айжаздын.

Бирок үйдө Айжаздан башка эч ким жок болчу.

Чын эле, алманын бири кайда кетти? Табышып койгулачы...

1. Балдар, силерге жогорудагы күлкүлүү чыгармалардын кайсынысы өзгөчө жакты?
2. Силер да өзүңөр билген ушуларга окшош окуяларды айтып көргүлө.
3. Акыркы окуяда алманын бири кайда, ким жеп койду деп ойлойсуңар?
4. Күзгүнүн жанына буюмуңарды коюп көргүлөчү? Эмнени байкадыңар?
5. «Күлкү – ден-соолуктун мүлкү» деген сөздүн маанисин түшүндүрбү?

1. Өзүңөр да ушулар сыяктуу күлкүлүү чыгармалардан таап келгиле, же уккан окуяларыңардан айтып бергиле.
2. Бир күлкүлүү окуяны элестетип, сүрөт тартып көргүлө.

ТАБИЯТ ЖАНА МЕН

Ж. Абдыкалыков

ЧҮЙ ЖЕРГЕСИ ЖАЙЫНДА

Аруун келди Нарындан,
Таенеси Чүйдө эле.
Ойноп чыгат көчөгө
Отурабы үйдө эле.

Алыс эмес, катарда
Алик ага кошуна.
Кетти дароо достошуп,
Экөө бирге кошула.

Кол кармашып алышат,
Тай күлүктөй жарышат.
Баарын эккен чарбанын
Бакчасына барышат.

Аруун алга жүткүнөт,
– Сонун экен! – деп күлөт.
Муну деле жеп жүрөт,
Аны деле жеп жүрөт.

Утур тандап башкараак,
Төмөн түшөт каш-кабак.
Алик минтип кыйкырат:
– Кокуй, жебе! Ашкабак!

Араласа талааны,
Ага күндө жаңылык.
Кемирчекти ышкын деп,
Кээде калат жаңылып.

– Мунун аты эмне? – деп,
Сурай берет Аликтен.
Төкпөй-чачпай баяндап,
Айтып берет баарын тең.

Кызыктарды сүйлөсө,
Кызый берет анда кеп.
– Алик, Алик, айтчы? – дейт, –
Бакта өсөбү анделек?

Күлкүсү жок суроонун,
Билбегени ал, демек,
Коон менен дарбыздай
Жерде эле өсөт анделек.

Тянь-Шанга ала бар,
Тиякта да керек деп.
Берет Алик Аруунга
Мөмө-жемиш белектеп.

1. Аруун деген бала Нарындан кайда, кимдин үйүнө келиптир?
2. Ал ким менен достошту?

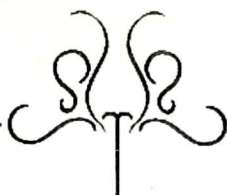

3. Чүйдө кандай жер-жемиштер өсөт экен?
4. Силер жакта кандай жемиштер бышат?
5. Алик досу Аруунга эмнелерди белекке берди?

1. Билбеген нерсесин сурап алуу, сурап билүү уят эмес экендиги жөнүндө ой бөлүшкүлө.
2. Өзүңөр жакшы көргөн мөмө-жемиштердин сүрөттөрүн тартып келгиле.
3. Кимге айыл, кимге жайлоо жагат? Эмне үчүн? Таблицанын үлгүсүндө өз оюңарды айткыла.

Мага шаар жагат,
себеби...

Мага жайлоо жагат,
себеби...

Т. Сыдыкбеков

БААРЫҢАРГА ТАПШЫРМА

Бээ баласы – кулун,
Төө баласы – бото.
Уй баласы – музоо,
Кой баласы – козу.

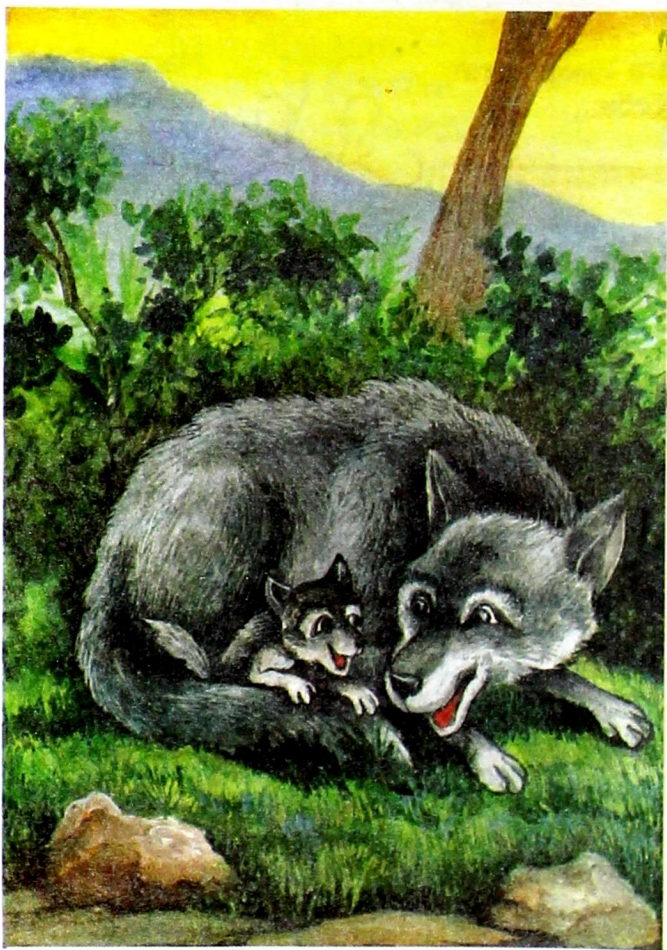
Эшек баласы эмине?
Аюу баласы эмине?
Суур баласы эмине?
Элик баласы эмине?
Чычкан баласы эмине?

Колго калем алалы,
Аталышын табалы:

Эшек баласы – такай,
Аюу баласы – мамалак.
Суур баласы – чөндөлөй,
Элик баласы – чаарчык,
Чычкан баласы – мөндөлөй.

Түлкү баласы эмине?
Мышык баласы эмине?
Бөрсө баласы эмине?
Керик баласы эмине?
Кашкулак баласы эмине?

Колго калем алалы,
Аталышын табалы:

Түлкү баласы – бачик,
Мышык баласы – мый.
Бөрсө баласы – бөрсөлөй,
Керик баласы – керте,
Кашкулак баласы – борсолөй.

Бөрү баласы эмине?
Ит баласы эмине?
Доңуз баласы эмине?
Эчки баласы эмине?

Колго калем алалы,
Аталышын табалы:

Бөрү баласы – бөлтүрүк,
Ит баласы – күчүк.
Доңуз баласы – торопой,
Эчки баласы – улак.

бөрсө – кенгуру
керик – носорог

1. Ар бир жандыктын баласы кандай аталарын билеп алдыңарбы?
2. Аталган жаныбарлардын балдарынын аттарын атап көргүлөчү?
3. Алардын ичинен кайсылары үй жаныбарлары, кайсылары жапайы жаныбарлар?
4. Кайсы жандыктын баласын өзгөчө жакшы көрөсүңөр? Эмне үчүн?
5. Ырда кайсы жаныбардын аты аталбай калыптыр? Өзүңөр билгендериңерди толуктагыла.

1. Жакшы көргөн жаныбарларыңардын балдарын сүрөттөп айтып бергиле.
2. Жаныбарлар жөнүндө дагы кандай ырларды билесиңер? Айтып бергиле.

Т. Самудинов

ЖАНЫБАРБЫ, ЧӨППҮ?

Козу карын, төө тикен,
Аюу кулак, каз таман.
Кулунчактын жанынан
Ат кулактар баш багат.
Кийик оту өскөн жер
Булуттардан башталат.
Өсүмдүктөр дүйнөсүн
Сүйө билгин жашыңан.

Дагы кандай чөптөр бар
Жаныбардын атынан?
Ылдам издөө салууга
Баарыңарды чакырам.

1. Ырда кайсы чөптөрдүн аттары аталыптыр?
2. Ал чөптөрдү көргөн белеңер?
3. Эмне үчүн козу карын, төө тикен, аюу кулак, каз таман, ат кулак деп аталып калган деп ойлойсуңар?
4. Жаныбардын атынан аталган дагы кандай чөптөрдүн атын атай аласыңар?
5. Силер жашаган аймакта кандай чөптөр өсөт? Аттарын атап көргүлөчү?

1. Ырды жаттап алгыла.
2. Чөптөрдүн аттарын билип алгыла.

Л. Толстой

ЧЫМЧЫК

Серёжанын туулган күнү болду. Ага чимрик, ат, сүрөт сыяктуу ар түрдүү көп белек алып келишти. Бирок чымчык кармасын деп, таякеси алып келген тор – Серёжага белектердин баарынан жакшы көрүндү. Тор мындай жасалган экен: алкакка алакандай тактай бириктирилип жасалып, тор кайрып коюлган. Тактайга дан сээп, короого чыгарып коюу керек. Чымчык учуп келет да, тактайга конот, тактай төмөн түшүп, тор шап жабылып калат. Серёжа кубанып, торду көрсөткөнү энесине чуркап барды.

– Жакшы оюнчук эмес. Чымчыктын сага эмне кереги бар? Аны кыйнап эмне кыласың? – деди энеси.

– Чымчыкты капаска кондурам. Ал сайрап берет, мен жем берип багам!

Серёжа таруу алып, тактайга сээп, торду короого чыгарып койду. Чымчык качан учуп келер экен деп ал күтүп турду. Бирок чымчыктар андан коркуп, торго учуп келген жок. Серёжа торун таштап, тамак ичкени кетти. Тамактан кийин барып караса, тор жабылып калыптыр, тордун ичинде бир чымчык бырпырап жүрүптүр. Серёжа кубанып кетти да, чымчыкты кармап алып үйүнө алып келди.

– Апа, караңызчы! Чымчык кармадым, чын эле булбул экен! Жүрөгүнүн какканы шумдук!

– Кой, кыйнаба, андан көрө коё бергин, – деди апасы.

– Жок, мен буга жем берем, суу берем.

Чымчыкты Серёжа капаска кондуруп, ага эки күн жем чачып койду, суу калтырды, капасын тазалады. Үчүнчү күнү ал чымчыкты унутуп койду, сууну да алмаштырган жок.

– Мына, көрдүңбү, чымчыгыңды унутуп коюпсуң, коё бергин, – деди апасы.

– Жок, унутпайм, азыр суу куюп коём, капасын тазалайм.

Серёжа капасты тазалай баштады, а чымчык коркуп, капаска уруна берди. Серёжа капасты тазалап бүтүп, суу алып келгени кетти. Баласы капасты жаппай кеткенин көрө коюп, апасы:

– Серёжа, капасыңды жап, чымчыгың учуп чыгып өлөт! – деди.

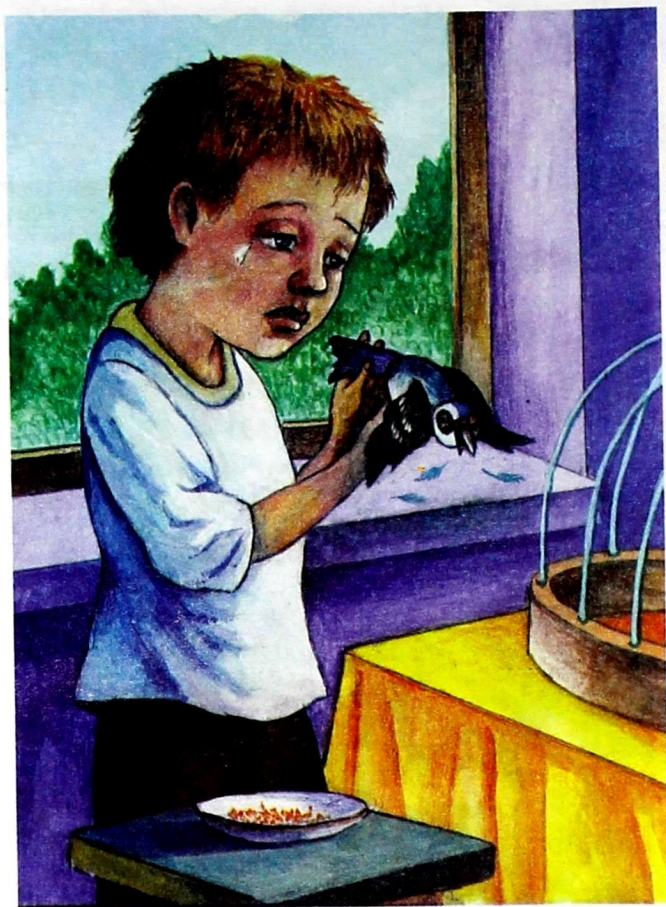

1. Серёжанын туулган күнүнө кандай белектерди алып келишти?
2. Серёжага өзгөчө кимдин белеги жакты?

Апасы айтып үлгүргөнчө, чымчык капастын эшигин көрө коюп кубанып кетти, канатын жайып, бөлмөнү аралай учуп, терезеге барды. Терезенин айнегин көрбөй, айнекке бир тийип, терезенин алдына жыгылып түштү.

Серёжа жүгүрүп келди да, чымчыгын ала коюп, капаска алып барды. Чымчык али тирүү эле, бирок канатын жайып, боортоктоп жатты, зорго дем алды. Серёжа карап турду да, ыйлай баштады.

- Апа, эми эмне кылам?
- Эми эчтеме кыла албайсың.

Серёжа күнү бою капастын жанынан кетпей, чымчыкты карап отурду, а чымчык болсо жаткан

жеринен турбай, антигип араң дем алды. Серёжа уктаганы кеткенде, чымчык өлө элек эле. Серёжа көпкө чейин уктай алган жок, ал көзүн жумган сайын чымчыктын жатканы, дем алганы ага элестей берди. Эртең менен Серёжа капастын жанына келип караса, чымчык чалкасынан жатып, буттары карышып, катып калган экен. Ошондон кийин Серёжа эч качан чымчык кармабас болду.

1. Апасы Серёжага эмне деп кеңеш айтты?
2. Серёжа чымчыкты капаска камап туура кылдыбы?
3. Эмне үчүн чымчык өлүп калды?
4. Серёжа өзүнүн катачылыгын түшүндүбү?
5. Силер мындай туура эмес иш кылган жок белеңер?

Үйдөн Серёжага кеңеш берер кат даярдап келгиле.

КИМ КҮЧТҮҮ?

Элдик ыр

Кыргоол кызыл болгон,

Куйругу узун болгон.

Эмгек кылбай,

Музга тайган,

Буту сынган.

– Муз, муз, сен эмнеликтен

Күчтүү болдуң?

– А мен күчтүү болсом,

Күнгө эрир белем.

– Күн, күн, сен эмнеликтен

Күчтүү болдуң?

- Мен күчтүү болсом,
Бетимди булут басар беле.
- Булут, булут, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Кокуй, мен күчтүү болсом,
Жамгыр тешип өтөр беле.
- Жамгыр, жамгыр, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом.
Жерге сиңип кетер белем.
- Жер, жер сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом,
Ак шыбак жарып чыгар беле.
- Ак шыбак, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом,
Боз токту тиштеп жулаар беле.

- Боз токту, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом,
Көк чунак куйругумду үзөр беле.
- Көк чунак, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом,
Мергендер атар беле.
- Мерген, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен күчтүү болсом,
Уктаганда кумурска
Желкеден тиштеп тартар беле.
- Кумурска, сен эмнеликтен
Күчтүү болдуң?
- Мен кумурска, бышканмын жумушка.
Алты баштык тарууну актап берем,
Жети баштык тарууну желпип берем,
Мен күчтүү болгонум, ак эмгектен!

көк чунак – карышкыр

1. Дүйнөдө ким күчтүү деп ойлоп калдыңар?
2. Кумурска эмне үчүн эң күчтүү аталды?
3. Адам кумурскадан күчтүүбү? Эмне үчүн?
4. Ак эмгек кылган адам күчтүү болоруна ишендиңерби?

1. Өзүңөргө жаккан саптарды жаттап алгыла.
2. Эмгектенүү жөнүндө өз оюңарды айтып көргүлөчү.

С. Рысбаев

АКБАРДЫН ДАРАГЫ

Эрте жаз эле. Акбар жаш чырпыктан сындырып алып, ат кылып минип, ойноп келатты. Бир чырпыкты камчы кылып алган. Арыктын жээгин бойлоп, тамдын артына келсе, чоң атасы бир нерсе менен алектенип жүрүптүр. Байкаса, лом темир менен жерди чукуп, бактын бутактарын жерге сайып жатат. Чоң атанын колундагы бактын бутагы өзү ат кылып минип жүргөн чырпыкка окшош экен. Аны көрүп, чоң атасы дагы бактан сындырып алып ат кылып ойноп жүргөндөй көрүндү. Анан мындай деп сурады:

– Чоң ата, бул чырпыктарды сиз дагы ат кылып минип ойнодуңузбу?

Небересинин бул сөзү күлкүсүн келтирди.

– Жок, – деди чоң атасы. – Мен сага окшогон тентектер сындырып кетпесин деп, чырпыктарды бул жерге сайып отургузуп жатам.

– А булар эмне болот анан?

– Булар тетиги бактардай болуп, көкөлөп өсөт.

Үйүбүздүн айланасына көрк берет. Ага булбулдар конуп сайрайт.

– А менин бул чырпыгымды өстүрсөм болобу? Ал дагы ошентип өсөбү?

– Ооба, ананчы, – деди да, чоң ата Акбар ат кылып минип жана камчыланып келген эки чырпыкты жерге сайып койду. Түбүн бекемдеп бекитти.

– Эми күнүгө арыкка суу жүргүзүп тур, – деп эскертти чоң атасы, арыкты көрсөтүп. – Антпесең куурап калат. Эчкилерден, улактардан корго. Алар

кемирип кетет. Уктуңбу? Анан чоңоюп көкөлөп өскөндө «Акбардын дарагы» деп элдин баары сени макташат.

Акбар жаңы сайган чырпыкка «Менин да көкөлөп өскөн дарагым болот» деп сыймык менен карады.

Арадан күндөр өттү. Чырпык татынакай болуп бүрдөдү. Келерки жылы андан да көрктөнүп өстү. Көк тиреген дарактар кенедей эле чырпыктан өсүп чыгарын түшүнүп, таң калды Акбар.

Жылдар өтүп, баягы дарактар таң кечке булбул сайраган дүпүйгөн бакка айланды. Элдин баары ал жерге келип көлөкөлөп эс алып, аны «Акбардын дарактары» деп атап, суктанып карашчу болду.

1. Чоң атасы эмне себептен жаш чырпыктарды жерге сайып жатыптыр?
2. Акбардын ат кылып ойноп жүргөн эки чырпыгы көгөрдүбү?
3. Чырпыктын жакшы өсүшү үчүн кандай кам көрүү керек экенин билип алдыңарбы?
4. Эмне үчүн бак «Акбардын дарактары» деп аталып калыптыр?

1. Силер да атаңар, чоң атаңар менен көчөт тигип көрдүңөр беле? Сүйлөп бергиле.
2. Жаш чырпыктар сыңары силер да чоңоюп, элге тирек болоруңарды унутпагыла.

ЭНЕ ТИЛИМ – ЭНЕ СҮТҮМ

Ш. Бейшеналиев

ЭНЕ ТИЛИМ – СЫЙМЫГЫМ

Сексең чач, акжуумал тоголок жүздүү секелек Айгерим-Айка. Ал жанында кубакай жука ирендүү Сартай бөбөктүн дандыр башын торс-торс черткилей жүлжүйүрөөк көзүн чекчейтти:

– Мен улуумун. Сен кичүүсүң. Билесиңби?

Бөбөк ичке моюнун элпек ойкутуп, бакыракай карегинен күлкү чачыратты:

– Сен бил-линчи. А мен эк-кинчи...

Анын «р» ды айталбаган тилинин таттуулугу ай!

– Туура, жар-райсың. Мен – биринчи. Демек, мен эжемин. Сен – экинчи. Демек, инисиң, туурабы?

Сартай колдоду:

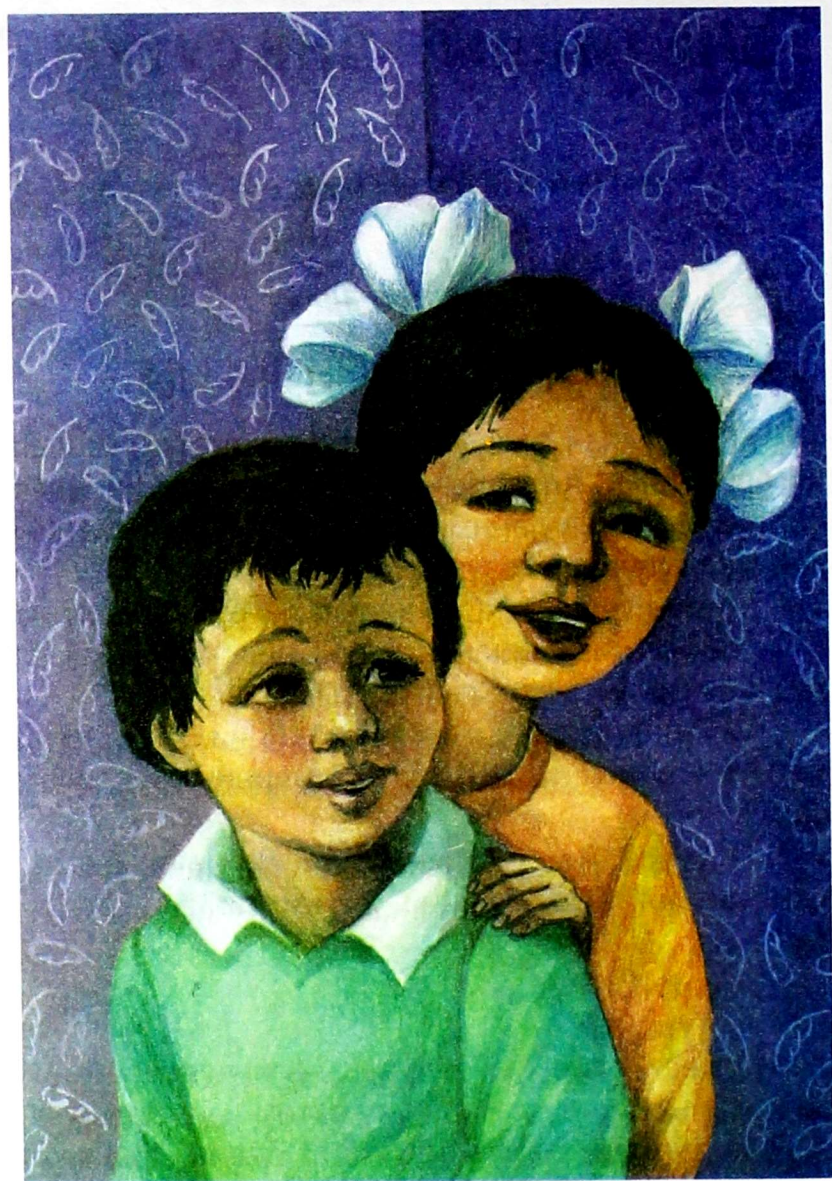
– Туул-ла.

Эжеси анын «р» га дагы эле тили келбегенине кытыгысы келди. Анан үнү өктөм чаңкылдады:

– Тул-ла. Туу-ра дедиңби? Дедиң. Тилимди аласың. Айтканымды аткарасың. Сартай негедир, чыргоолоно башын чайкады.

– Аткал-л-байм.

Анын тил албаганы эжесинин жайдарыланган мүнөзүн ичиркентти.

– Анда с-сага көрсөтөм... – деди Айгерим-Айка.

Анан аны алдап, эркелетип, минтти:

– Сартай, жакшысың, жарайсың. Кыргызча кичине ыр үйрөтөйүн. Мен айтам. Сен кайтала. Ыр кыска. Жакшы. Атам, апам кубанат. Мына ук.

Эне тилим сыймыгым...

Эжеси үчүнчү ирет кайталаганда маалката чекчейген бөбөк ичинен күрмөп зорго шыбырады:

– Э-не ти-л-им сый-мы-гы-ым...

Мүдүрүлбөй бир нече ирет бышыкташкан соң, Сартай алаканын чакылдата эжесин колдон сүйрөдү.

– Пош-ли – кет-тик, папа – атага, мама – апага...

Анан экөө атасы менен апасына жаңы үйрөнгөн ырды айтып бермекке ээрчише жөнөштү. Бөлмөгө кирип келишип, экөө катар тизиле турушту. Сартай үйрөнгөн ырын эжесинин жардамы менен такалбай айтып берди:

Эн-не тил-лим сый-мы-гым,

Атам, апам сүй-лө-гөн

Кан-ным, жа-ным, ый-ы-гым.

Мээрбан ата-эне көргөн көздөрүнө, уккан кулактарына ишенбөөчүдөй, ак эткенден так эте эңсегендерин кандайдыр сыйкырдын колдоосу орундаткандай кубанышты. Апасы Мунара кулачын жая бооруна кысты.

– Сартайым, куйтунум. Ыр айткан тилиңден!..

Атасы Рүстөм бакылдады:

– Эжекеси өз ырын, өтө таалимдүү ырын үйрөткөн тура. Уулум азырынча эжесин ээрчип коштоп, бара-бара өз бетинче айтууга үйрөнөт. Кана, окшошкон периштелерим, угумдуу жакшы ырды дагы бир жолу жаңырткылачы, – деди кубанычтуу.

1. Айгерим бөбөгүнө кандай ыр үйрөттү?
2. Атасы эмне үчүн балдарынын ырдаган ырын өтө таалимдүү ыр деп баалады?
3. Эмне үчүн «Эне тилим – сыймыгым» дейбиз?
4. «Эне тил» дегенди кандай түшүнөсүңөр?

1. Силер да бөбөгүңөрдү эркелетип, жакшы карагыла жана аларга жакшы ырларды үйрөткүлө.

Б. Асаналиев

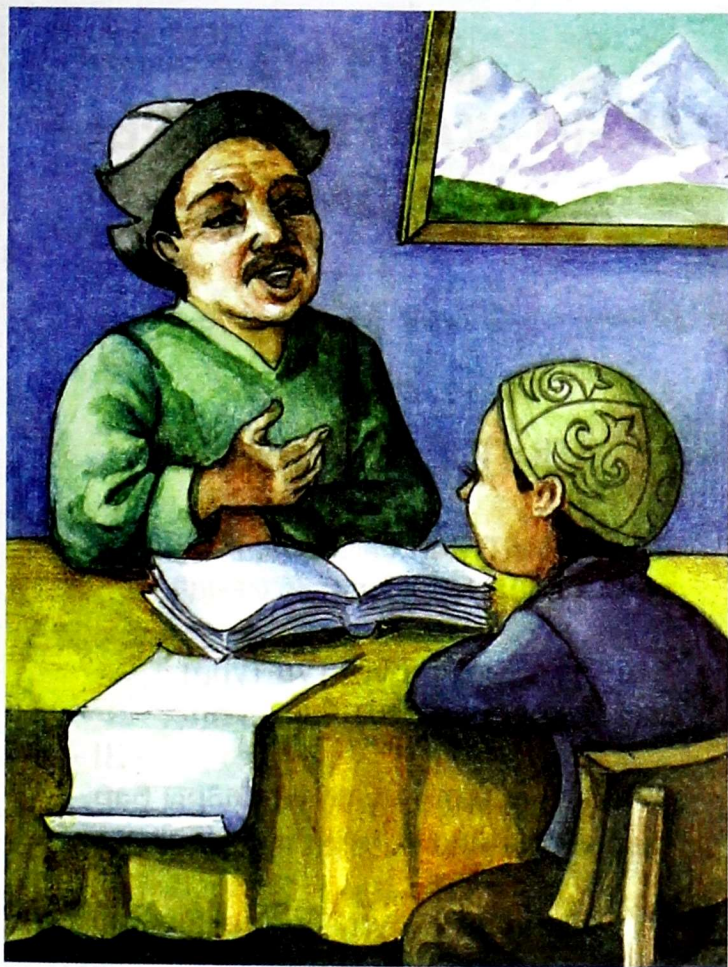
ЭНЕ ТИЛ

Эне тилим – кыргыз тили,
Энем, атам сүйлөгөн.
Баалап анын ар бир сөзүн
Бала чактан үйрөнөм.

Арнап ага жан-дилимди,
Алам окуп билимди.
Сүйлөп, ырдап, жомок айтып,
Сүйөм эне тилимди.

Эне тилде эркин сүйлөө –
Менин максат, тилегим.
Көңүл коюп, башка дагы
Көп тилдерди билемин.

1. Биздин эне тилибиз кайсы тил экен?
2. Эне тили аркылуу биз эмнелерди угуп, окуп, үйрөнөт экенбиз?
3. Кыргыз болуп туруп өз эне тилинде сүйлөй албагандарга эмне дээр элеңер?
5. Силер дагы кайсы тилдерди үйрөнгүңөр келет?

1. Ырды жаттап алгыла.
2. Эне тил жөнүндө дагы кандай ырларды, макалдарды билесиңер?

КЫРГЫЗ АКЫН-ЖАЗУУЧУЛАРЫ – БАЛДАРГА

Т. Самудинов

АЛИППЕ – ТАБЫШМАК

А – мөлтүрөп бышат шактарда,
Б – каалгып жылат асманда.

В – салынып буга гүл турат,
Г – короодо өсөт буркурап.

Д – бул үйдө мүлктүн баары бар,
Е – токойдо жүргөн жаныбар.

Ё – айланып муну бийлейбиз,
Ж – жол жүрсө бирөө, ким дейбиз?

З – күн-түндөп буюм чыгарат,
И – мышыкты кетет кубалап.

Й – канаган жерге эң керек,
К – аралайт чөптү жөрмөлөп.

Л – кереги тиет кышында,
М – апамдын жүрөт бутунда.

Н – баарыбыз сүйгөн тамак ал,
О – сөөмөйгө кий да, жамап ал.

Ө – кайсы куш сүзөт көлмөдө,
П – чиркелген үйлөр эмне эле?

Р – космоско карай атылат,
С – чыкылдап, алга ашыгат.
Т – ун кылат буудай, арпаны,
У – узанып чабат балканы.
Ү – калдаңдап учат иңирде,
Ф – кой-козу жашайт бул үйдө.

Х – саанчы болсоң киесиң,
Ц – айлана сызык чиесиң.

Ч – уясын салат ылайдан,
Ш – жыттуу чөп, белден буралган.

Щ – арылтат чаңын кийимдин,
Ы – алкыш сөз буга сүйүнгүн.

Э – лента жол элди ташыган,
Ю – матрос болчу жаш улан,
Я – айларды сана башынан.

1. 36 тамганы жатка айтып, эсиңерге түшүргүлөчү?
2. Ар бир тамга менен башталган сөздөрдү алиппе-табышмактан тапкыла.
3. Силерге кайсы табышмакты табуу кыйын болду?
4. Табышмакталган сөздөрдүн маанисин билип алдыңарбы?

1. Ар бир табышмактын жообун дептериңерге жазып алгыла.
2. Өзүңөр да ушул сыяктуу айрым сөздөрдү табышмактатып айтып көргүлөчү.

Т. Сыдыкбеков

УЮККА ТИЙБЕ!

Тогуздамын. Ата-эненин акыл кеби кулакка куюлар кез. Ошентсе да баланын балалыгы өз башынан чоң тура. Бай карагайдын жерге житкен жоон тамырларынын чытырманьында сары аарынын уюгу бар болучу.

Ал уюкту мен балдар менен отун алып, кожогат терип жүрүп көргөнмүн. Уюктун бети аары бал жыйнаган момго окшоп, анда аарылар тынбай учуп-конгонуна кызыккамын. И, ичи кең го. Балы көп го деп ойлодум. Бирок баламын да, аарынын түпкүрүндөгү өтүп жаткан турмушун билгим келди.

Шибердин арасынан кулачтай чегедек таяк таап алып, уюкка жакын барып, бир азга карап турдум. Жыбырап тешиктерге бири кирип, бири чыгып жатышты. Уюк мага ого бетер табышмактуу дүнүйө өңдөндү.

Ошол замат чегедек таяк менен уюкту «күрт» сайдым, өзүм кылчайбастан кача жөнөдүм. Кырк-элүү метрдей узап барып, ай эми мага тийбес деп делдее караганымда, бузулган уюктун үстүндөгү быжылдаган аарылар өзүнчө эле бүлүк түштү.

«Кантишээр экен. Бузулган уюгун таштайбы,

же аны баарылап оңдоп алышабы» – деп алыстан карап турганымда...

«Ыз-з» эткен табышка удаа чекеме октой тийген аарынын чагышы катуу оорутту дейсиң, аары чакпай эле көк союл башыма «тарс» согулгандай кеңгирей түштүм.

Бат эле чекем кыпкызыл болуп шишип чыкты. Эриксизден көз жашым тамды. Үйгө араң жеттим.

Энем мени аяар дегенимче, ал кайра мени жемеледи:

– И, чала саа. Ушуну көрмөксүң. Уюкка тийбей жүр дебедим беле. Энесинин тилин албаган бала сенчилеп аарыга чактырат!

1. Бала эмне максат менен уюкту бузмакчы болду?
2. Бала аарынын уюгун кантип бузду?
3. Аарылар аны кантип жазалашты?
4. Ата-эненин тилин албай коюу туура бекен?
5. Силер да ушул сыяктуу окуяга кабылган жок белеңер? Баяндап бергиле.

«Аарынын уюгун бузба», «Канаттуунун уясын бузба» деген сыяктуу накыл кептердин маанисин чогуу талдап, түшүнүп алгыла.

А. Осмонов

ЭКИ МЕТР ЭСЕНКУЛ

Партасына отурса,
Башы чыгат Эсенкул.
Бардыгынан бөлүнүп,
Чачы чыгат Эсенкул.

Катар сапка турганда,
Мойну чыгат Эсенкул.
Мындай шылдың болуунун,
Себептери мына бул:

Ата-энеси ээрчитип,
Окууга алып келгенде,
Биринчиге өткөндө,
Билбей калган Эсенкул.

Экинчиге келгенде,
Эки жыл калган Эсенкул.
Үчүнчүгө көчкөндө,
Үч жыл калган Эсенкул.

Сая кетип далай жыл,
Ылдый болгон Эсенкул.
Окуусу өспөй, мойну өсүп,
Шыргый болгон Эсенкул.

Катуу айттым түшүнсөң,
Мени кечир, Эсенкул.
Окуусу өспөй, мойну өскөн,
Эки метр Эсенкул.

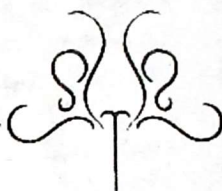
1. Эсенкул эмне үчүн классындагы балдардын эң узуну болуп калды?
2. Сабагын жакшы окубай жүрүү туура бекен?
3. Силердин араңарда жалкоо, оюнга берилип, сабакка көңүл бөлбөгөн балдар барбы?

1. Эсенкулга туура кеңеш айтууга үйдөн даярданып келгиле.
2. Балдардын жакшы жана жаман деп эсептеген сапаттарын таблицкага ылайык оозеки айтып бергиле.

«Жакшы» деген
сапаттары

«Жаман» деген
сапаттары

Ш. Садыбакасов

АПАМА АЙТАМ

– Төкпөсөң боло, – деди апасы.

– Өзү эле. Мына, – деди Азимжан мурчуюп. Ошентти да, кашыкка сузган сүтүн «өзү эле» төгүп койду. – Мына.

– Кашыкты түз кармабайсыңбы!

«Сүт өзү төгүлсө деле ишенбейт». Азимжан апасына таарынды. Оюнчуктарына барды. Алар менен коштошту: «Кошкула эми. Аман-эсен калгыла. Мен кеттим», – деди ал жашып. «Кой, кете албайсың, сен кайра эле келесиң» дегендей маймыл оюнчугу ырсайды.

– Жок, такыр келбейм, – деди да, апасына карап да койбой эшикке жылып чыкты. Качты... Чуркады... Түнт токойду аралады.

Анан адашты... Жолунан коён жолукту.

– Менин үйүм кайда, байке? – деди андан.

– Сен каякка бараттың эле?

– Апаман качып...

– Аа, апаңан качсаң сага эчтеке айтпайм, – деди коён мурдун былкылдатып, көзүн бакырайтып. Анан серендеп чуркап кетти.

Азимжанга эми түлкү жолукту.

– Менин үйүм кайда, байке?

– Сен каякка баратасың, бала? – деди түлкү кылтыңдап, жылмаңдап.

– Апаман качып...

– Аа, апаңан качсаң, анда сага сүйлөбөйм. – Түлкү да булаңдап кетип калды.

Анан Азимжанга майпаңдап аюу жолукту. «Үйүм кайда десем бу деле айтпайт», – деп Азимжан тул-

туюп унчукпай койду. Аюу да унчукпай бышылдап, анын бети-башын жалап кирди. Өзгөчө мурдунан көбүрөөк жалады.

– Апама айтам! – деди Азимжан чаңырып.

Ошенткенде аюу жаланып-жаланып, шашпай дөңкөйүп ары басып жөнөдү. Эми бирдеме чыкса: «Апама айтам!» – деп кыйкырат. Бу «апама айтам» деген жакшы сөз экен.

Бирок эми жолунан эчтеме жолукпады. Азимжан коркуп өңгүрөп ыйлап ийди. Ал ыйлаганда токой шуудурады, жан-жаныбарлар жайнап чыкты.

– Э-эй, ыйлаба, үйүңө бар, – деди бир чымчык.

– Э-эй, бу бала мени таш менен урган! – деди экинчи чымчык.

– Бу баланы мен жейм! – деди карышкыр тишин шакылдатып.

– Койгула! Баланын эсин чыгарбагыла! – деп бир көк арча карышкырды жаткыра чапты да, Азимжанды колунан жетеледи. – Жүрө гой, ыйлаба. Мындан кийин үйүңөн качпай жүр.

Бак-дарактын баары аны ээрчип алды. Жолдон аксаган бир кайың жолукту. Кайың да аксайбы?!

– Сен эмне аксайсың?

– Бир бутагымды сен сындырбадың беле, – деди кайың. «Эмне үчүн сындырдым экен?»

...Азимжан үйүңө киргенде баягы оюнчук маймылы ырсайып күлдү. Оюнчук болсо да Азимжан аны карай албай уялды. Бул эмне мага күлөт? «Шашпа, эртең апама айтам» деп кекенди. «Апама айтам» деген абдан жакшы сөз экенин оюнчуктар али биле элек болсо керек...

- ?**
1. Азимжан кандай бала экен?
 2. Ал эмне үчүн таарынып калды?
 3. Жолдо баратып эмнелерге жолукту?
 4. Эмне үчүн баары Азимжанга таарынып калыштыр?
 5. Азимжан оюнчуктарынан эмне үчүн уялып калды?
 6. «Апама айтам» деген жакшы сөз бекен?

📖 Таарынчаак Азимжандын окуясынан элестетип сүрөт тартып келгиле.

Б. Абдухамидова

ЖЫЛУУ СӨЗ

Түшкү тамактанууга шашыла басып, Аскат ашканага кирди. Кезек күткөн эл жыкжыйма экен. Кезектин акырына барып турду. Курсагы абдан ачкандыктан чыдамы жетпей баратты. Улам астыдагылар бириндеп суюлуп, акыры кезек Аскатка жетти. Ал подноско койгон тамагын көтөрүп алып, шашып орун издеди. Бир столдо жалгыз киши тамактанып отуруптур. Ошол столдун четине подносун коюп, тамагын, компотун, эки кесим нан салынган тарелкасын койду. Тиги отурган киши карбаластаган бу баланы көз кыйыгы менен карап койду. Эч нерседен бейкапар Аскат отургучту жылдырып, жайлуу отурду да, шашыла тамагын иче баштады. Бет маңдайындагы киши кез-кез үстөлдөшүн карап коюп, тамактанып жатты. Бир кезде жанагы киши тамактанып бүтүп, бошогон тарелкаларын акырын салыштырып болуп, Аскатка жылуу жүзүн үйүрдү да:

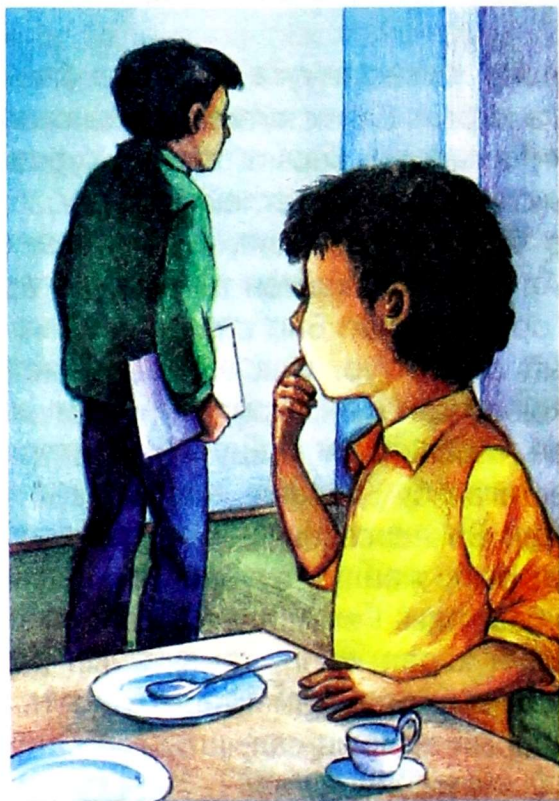

– Тамагыңыз таттуу болсун, чоң жигит. Жакшы калыңыз, – деди да, жай басып чыгып кетти.

Аскат ичип жаткан оокатын оозунан алдыргандай эле болду. Өзүнөн мурда түштөнүүгө отурган үстөлдөшүнүн жанына саламы же уруксаты жок шашкалактап отура калган одонолугун эми гана байкап, оңтойсуздана түштү.

Сылык-сыпаа сөз айтып чыгып кетип бараткан тиги кишинин артынан көз нурун жиберип, өзүн оңтойсуз сезип, отуруп калды.

Көрсө, таанышкабы, бейтааныш адамгабы, адамдан бир ооз эле жылуу сөз керек турбайбы!

1. Аскат ашканага эмне үчүн шашып кирди?
2. Аскат өзүнүн туура эмес кылганын качан түшүндү?
3. Ал эмне деш керек эле деп ойлойсуңар?
4. Улуу кишинин Аскатка айткан жылуу сөзү туура болдубу?
5. Улуу-кичүүгө сылык, жылуу сөз айтуу керек экендигин билдиңерби?

1. Бири-бириңерге жылуу, маанайды көтөрөр сөз айтууга даярданып келгиле.
2. Кандай мамиле адамды капалантат, же ыраазы кылат? Таблицага карата өз оюңарды айтып бергиле.

Ыраазы болгон мамиле

Капа кылган мамиле

ЭЛДИК КАЛПТАРДАН

КАШКА КУЛУН

Бир күнү айылыбыз ууга чыкты. Айлыбыз ууга чыккандан кийин, мен да чыктым. Кашка байталымды минип алдым. Минип алып бара жатсам, бир жерге баргандан кийин, кашка байталым бир кашка кулун тууп берди.

Кашка кулунумду ошо жерде токуп минип алдым. Минип алып кетип бара жатсам, бир жерде алты элик турган экен. Алты эликти атып алдым, бут-бутунан байлаштырып, кулунума артып алдым, үстүнө баса минип алдым. Үстүнө баса минип бара жатсам, кашка байталым башы-көзүн калтаңдатып баспай калды. Баспай калганын билип алдым. Алты күнчүлүк жолго кулунум менен бир куптанда жетип алдым. Башкам калп болсо дагы ушунум чын.

АТ ЖОНУНА БЫШКАН КООН

Жайлоодон чыгарымда жалгыз атым бар эле.

Былтыркы коон айдаган жер бекен, кандай экен? Биле албадым, ошол жерден балчыкты аттын жонуна жаптым.

Анан бир салкын жайлоого оттотууга кое бердим.

Эки жарым айдан кийин барсам, эки жагына эки коон бышып калыптыр.

Көргөн сонунум ушул!

1. Калптарга ишендиңерби? Эмне үчүн?
2. Силер да ушул сыяктуу калп айта аласыңарбы?
3. Калп айткан туура деп ойлойсуңарбы?
4. Жогорудагы калптарда айтылгандарды көз алдыңарга элестетип көргүлөчү?

ЖОМОКТОР ДҮЙНӨСҮНДӨ

ӨНӨРЛҮҮ ӨЛБӨЙТ

Кыргыз эл жомогу

Акылкарачач жети жашка чыкканда колун аийне-жип алган экен. Он эки жашка келгенде ысмы айылга тарап, ишмер аталыптыр.

Бир күнү Акылкарачачтын айылына душмандар кол салат. Катуу урушта хан жигиттери менен өлөт. Өлгөндөн калгандар бир айылга келип, өлбөстүн күнүн көрүш үчүн, бирөөлөрдүн малын багып, суусун ташышты. Арадан көп өтпөй, ал айылга да душмандар кол салат. Элинин ал-жайын көрүп, ачуусу келген бир баатыр урушка аттанууга кам көрөт.

Ал эң жакын жигиттерине:

– Менин жоокерлериме бирден ок өтпөс кийим керек. Чебер уздарды алдырып, ок өтпөс ак олпок тиктиргиле! – дейт.

Баатырдын айтканын уккандан кийин колунан көөр төгүлгөн ондогон уздар, жүздөгөн чеберлер чогулуп, күндүр-түндүр соот, ак олпок даярдай башташат. Даярдалган ак олпок кийимдердин ичинен Акылкарачачтыкы өтө жаккан экен. Кийин душманды жеңип, санаасы тынган баатыр Акылкарачачка миң дилде, тогуздап мал бериптир.

Акылкарачач алган дүйнөсүн элге таратып берип, айыл-апасы менен жыргап-куунап жашап калыптыр.

Мына ошондон кийин эл оозунда «өнөрлүү өлбөйт» деген макал калыптыр.

1. Акылкарачач кандай өнөргө ээ болуптур?
2. Анын өнөрү өзгөчө кайсы учурда жогору бааланыптыр?
3. Эл үчүн кандай эмгектерди жасап, кызмат кылса болот деп ойлойсуңар?
4. «Өнөрлүү өлбөйт» деген накыл кептин маанисин чогуу чечмелеп көргүлөчү.

1. Кандай өнөрлөргө ээ болгуңар келет? Үйдөн ойлонуңар келгиле.

АКЫЛДУУ БАЛА

Кыргыз эл жомогу

Илгери бир атагы чыккан ууру болгон экен. Анын жалгыз уулу бар эле. Ал чоңойгондо чакырып алып:

– Балам, мени сыйласаң, ууру бол, мындан бөлөк жакшы кесип жок, – деди.

– Ата, эгер мени адам кылам десең, уурулук кесипти үйрөтпө, андан көрө, адал эмгек кылайын, – дейт баласы.

Ууру атасы буга аябай ачууланды:

– Атанын жолун жолдобойт деген эмне?.. Атанын тилин албайт имиш!... Менин сөзүм эки эмес, айтканымдан кайтпаймын. Бүгүн түнү төмөнкү айылдагы Жоошбайдын кызыл өгүзүн уурдап кел.

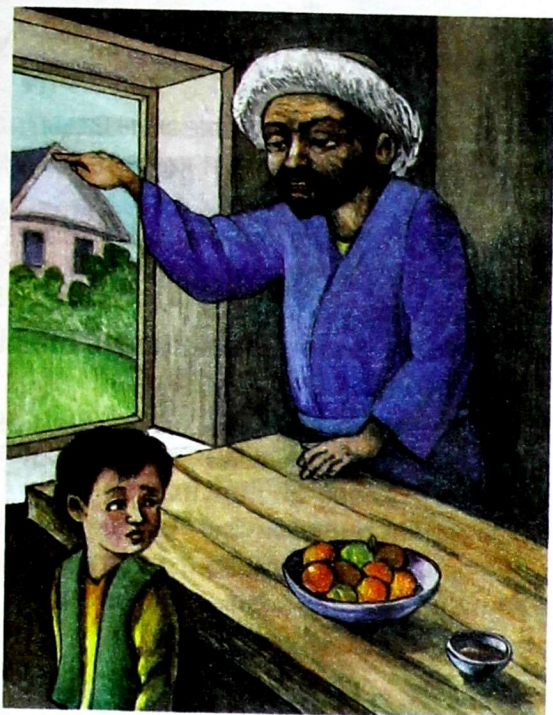
1. Атасы баласына кандай кеңеш айтты? Ал айтканы туурабы?
2. Баласы кандай жооп кайтарды?
3. Атасынын айтканына бала макул болот деп ойлойсуңарбы?
4. Бала эмне кылса туура болот деп ойлойсуңар?

Уурдабасаң, көзүмө көрүнбөй ошондон ары жогол!

Бала макул деп үйдөн чыгып, кызыл өгүздү күзгү эгинге деп сүйлөшүп, алып келди. Аны атасына айткан жок. «Балам өгүздү уурдап келди» – деп атасы кубанды. Өгүздү эч кимге көргөзбөй союп алышты.

– Ата, бул этти жегенден мурун таразага түшөлү, эт бүткөндө кимибиз канча семирет экенбиз, көрөлү, – деди.

Экөө таразага түштү.

Этти жеп бүтүштү. Кайрадан таразага түшүштү. Атасы мурункудан эки кадак арыктап калыптыр. Ал эми, баласы болсо, беш-алты кадак семирп калган. Ошондо баласы:

– Сиз эт жеп жатканда, уурулугум ачылып калбагай эле деп коркуп жепсиз. А мен өгүздү сатып келгем, ошондуктан корккон жокмун, жегеним аш болду. Ар ким өз эмгеги менен гана семир алат, – деди.

Ошондо атасы баласына:

– Уурулук эң жаман иш турбайбы, сен бул бузук жолго түшпөй, түзүк жолго түшкөнүң жакшы болуптур, – деп баласына алкыш айтты.

АБВ

кадак – килограмм

?

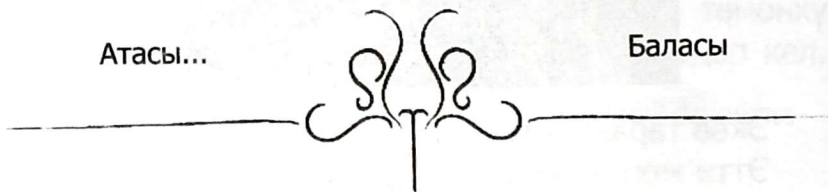
1. Баланы атасы кандай ишке жумшады?
2. Бала Жоошбайдын өгүзүн кантип атасына алып келди?
3. Эмне үчүн ата-бала экинчи ирет таразага түшкөндө, атасы мурункудан арыктап, ал эми баласы семирп калыптыр?
4. Бала уурулук кесип жаман экенин атасына кантип түшүндүрдү?

📖

1. Кандай иштерди жасаган туура эмес деп ойлойсунар? Өз ара ой бөлүшкүлө.
2. Атасы менен баласын жомоктун окуясына ылайык сыпаттагыла. Андан соң, таблицаны дептериңерге көчүрүп, аны толтургула.

Атасы...

Баласы

К. Тыныстанов

ТАШТАНДЫ ИТ

Бир байдын ити бар эле. Ал короого жат адамды жолотчу эмес. Ал түгүл короого келген карышкырдын такымын далай жулган.

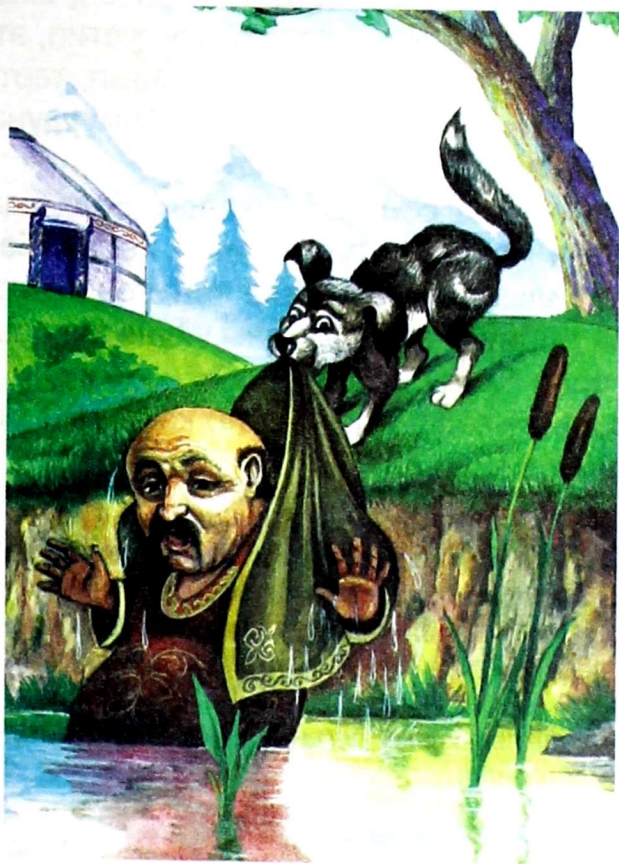
Ит картайды, ооздон тиш, буттан күч кетти. Көзү жакшы көрбөй калды. Ит түндөп короого үрүштү койду. Андан күч-кубат кеткен соң, байдын пейили кошо кетти. Итке тамак берүүнү токтотту. Карды ачкан соң, ит айласыздан уурулукка кирди.

Ит ууру болуп кеткенден кийин, байдын ачуусу келди. Итти ээрчитип барып, бай сууга таштамакчы болду.

Бай итти сууга ыргытты. Ит суудан сүзүп чыгып келип, шыйпактап, кыңшылап, байдын бутуна жыгылды. Бай болсо иттин мойнуна чоң ташты байлап, сууну көздөй сүйрөдү. Ит тырмышты эле, бай анын башын таш менен жарды. Иттин эси ооду. Бай итти жар башынан сууга ыргытты. Итти сууга ыргытканда, жардын башы жемирилип кетип, бай да бирге кулады.

1. Байдын ити кандай болгон экен?
2. Эмнеликтен ит ууру болуп кетти?
3. Бай иттен кантип кутулмакчы болду?

Бай калың кийими менен суу үстүндө сүзө алган жок. Айласы куруп, суу түбүнө кете турган болду. Бай жандан түңүлдү. Ичине суу толуп кетип, дем алышка чамасы келбей калды да, сууга агып жөнөдү.

Айтор, бир себеп менен ит байланган таштан бошонду. Ит суу үстүндө агып бара жаткан байды көрдү. Башы жарылганына карабай, ээсин карай жөнөдү. Ит байды узатпай эле жетип, этектен тиштеди. Суунун шары менен талашып, тартышып жүрүп, жээкке сүйрөп чыкты. Оозу-мурдунан суу кетип, бай эсин жоготуп койду.

Бир оокумда бай эсине келди. Башында канга боёлуп, чочоюп отурган итти көрдү. Бай аны кучактап алып ыйлады. Итке иштеген кечиримсиз катасын мойнуна алды да, аны үйүнө алпарып, мамыкка ороп бакты.

Макал: «Наадандын кылган кастыгын, жакшылык менен жеңип ал».

1. Сууга агып бараткан байды ким сактап калды?
2. Эсине келген бай өз катасын түшүндүбү?
3. Ит менен бай кишиге мүнөздөмө бергиле. Кимиси боорукер экен? Эмне үчүн?

Жакшылык кылуу дегенди кандай түшүнөсүңөр?
Үйдөн ойлонуп келгиле.

А. Кыдыров

УКМУШТУУ ЖУМУРТКА

Бир түп эрмен бар эле,
Биздин үйдүн кашында.
Уя турчу килейип,
Анын кылда башында.

Көрөйүн деп атамдын,
Минип алып атына,
Чак түш ченде бир күнү,
Чыгып барсам башына,

Бир жумуртка жатыптыр,
Бергим келип атама,
Кылдат кармап акырын,
Артып алдым аркама.

Келе жатсам ат үркүп,
Жумуртка жерге жарылды.
Ичинен чыгып үч бугу,
Беттеп качты шагылды.

Кубаладым артынан,
Азга туруп таңыркап.
Алты белди ашкан соң,
Атым калды ташыркап.

Атты салып чөнтөккө,
Такыр айла кеткен соң.
Ээр токубай жүгөндөп,
Кумурскага миндим чоң.

Жөнөдүм катуу теминип,
Жемишин көздөй талаанын.
Аз калганда бугунун,
Таппай калдым караанын.

Кезек-кезек отуруп,
Бугуларды ойго алам.
Кай канаттуу тууду деп,
Жумурткага таң калам.

1. Жомоктогу окуяга ишендиңерби?
2. Жумуртканы кай жактан таап алыптыр?
3. Укмуштуу жумуртканын ичинен эмнелер чыга качыптыр?
4. Ат бара албай калган жерге кумурска менен жетүүгө болобу?

Өзүңөр да ушул сыяктуу укмуштуу жомок, же окуяны ойлоп таап, айтып көргүлө.

ҮПҮП МЕНЕН КҮКҮК

Кыргыз эл жомогу

Үпүп менен күкүк илгери ага-ини экен. Үпүп улуу, күкүк кичүү. Бул экөөнүн аталары бир тууган болушкан. Ошондуктан туугандар болуп эсептелишет. Туугандардын мүнөзү ар башка эле. Үпүп кышты жакшы көрө турган. Күкүк күндүн ачык тийгинин, денени чымыратып, ысып кактаганын жактырар эле. Андыктан булар өздөрүнүн жосундарын жарыя эле айтып, биринчиси «үпүпкө – кыш» десе, экинчиси «күкүккө – күн» деп, какшана беришет. Буларды көргөндөр, «капырай, ушундай дагы туугандар болобу?» деше турган.

Экөө бирин-бири көрө алышпайт. Үпүп уя жаап, бирок күкүккө көрсөтпөдү. Уясын аска, жардын жараңкаларына, там-дубалдын оюктарына салат да, ургаачысы жумуртка басып бекинип алат. Тумшугу эптеп өтө турган тешик калат. Ал тешиктен эркеги курт-кумурска, көпөлөк, чегиртке тиштеп келип берип турат. Балапан жумурткадан чыккандан кийин ургаачысы сыртка чыгып, баягы уянын сыртын кайра мизилдете шыбап коёт.

Эркек, ургаачысы экөөлөп жем ташыганга кирет. Тумшуктарына илинген жемди акырын берет да, ойт коюп, учуп кетет. Күкүк бактардын жалбырактарына жашынып алып, канчалык аңдыса да үпүптүн уясы каякта экендигин билбеди. Андыктан, жашынган жеринен учуп чыгып, «күкүккө – күн» деп кайталап какшана берет. Муну уккан куштар шылдыңдап, артынан ээрчип учуп алышат. Күкүк байкуш кантсин, куштардан уялып, калың

бактын жалбырагына кайра жашынып аңдый баштайт. Үпүп тууганынан эч шек-шыбаа билинбейт. Буларды «кой-ай» дей турган ата-энелери азыр жок. Алар: «биринден бириң үйрөнүп, үлгү алгыла» деп, осуят калтырышкан. Үйрөнөйүн десе, тууганы тигинтип:

– Уя салыш үчүн кыл керек, тыбыт, жүн, ылай керек. Аларды биз кайдан таба алабыз, эч нерсе-биз жок! – деп коёт.

Анда күкүктөр:

– Кой, – дешет экен бири-бирине, – тууганы-

быз уя жасай албай каржалып жүрсө, биз уя салганыбыз уят эмеспи. Адегенде алар уя жасасын. Анан ошону көрүп туруп, биз дагы так ошондой уя жасайбыз. Күтө туралы.

Күкүктөр «күтө туралы» дешип, тоо-талааны, токой-черди кыдырып жүрүшүп, даяр уя табылса, жумурткасын таштап салат. Ал жерден боорукер канаттуулар табылып, «наристеге убал» деп, жумурткасын чегип, балапанын чыгарып коюшат. Булардын тукуму ушундайча уланат. Үпүп үлгү көрсөтпөй күкүктөн качса, күкүк үпүпкө көрүнбөй аңдыйт. Ыркы жок туугандарды куштар аябай шылдыңдашат.

«Байчечекейден»

1. Күкүк менен Үпүп кандай туугандар болушуптур?
2. Аларды башка канаттуулар эмне үчүн шылдыңдашат экен?
3. Үпүптүн куулугун күкүк билдиби?
4. Күкүк эмне үчүн азыркыга дейре уя салбай, ар кимдин уясына жумурткасын калтырып коюп жүрөт экен?
5. Ынтымаксыздыктын аягы жаман экенине ынандыңарбы?

1. Ынтымак, биримдик жөнүндө үйдөн ойлонуп келгиле.
2. Макалдардан таап келип, маанисин чогуу чечмелегиле.

ДУЙНӨЛҮК БАЛДАР АДАБИЯТЫНАН

Ш. Перро

КЫЗЫЛ ТОПУЧАН

Бир кыштакта кичинекей кыз жашоочу, ал аябай жакшынакай эле. Апасы аны өтө жакшы көрүүчү, ал эми чоң энеси болсо, андан бешбетер.

Туулган күнүндө чоң энеси ага кызыл топу белек кылды. Кыз эми кайда барса да өзүнүн жарашыктуу кызыл топусун башынан түшүрбөй кийип жүрө турган болду. Коңшулар да аны көргөндө:

– Кызыл топучан кыз келатат, – деп турушчу.

Бир жолу апасы самса бышырды да, кызына:

– Кызыл Топучан, сен чоң энеңе самса менен карападагы майды алпарып бер да, аман-эсенчилигин билип кел, – деди.

Кызыл топучан башка кыштактагы чоң энесине жөнөп кетти.

Ал токой менен келатса, алдынан карышкыр жолукту.

Ошол замат анын Кызыл Топучанды жегиси келди, бирок жакын эле жерден карагайчылардын балталарынын үндөрү чыккандан улам, батына албады. Карышкыр оозу-мурдун жаланып, кыздан сурады:

– Кызыл Топучан, сен кайда баратасың?

Кызыл Топучан болсо, токойдо карышкыр менен сүйлөшүп туруунун өтө коркунучтуу экендигин али билчү эмес. Ал Карышкыр менен учурашты да, минтип айтты:

– Чоң энеме мобул самса менен карапа майды алпаратам.

– А чоң энең алыста жашайбы? – деп сурады Карышкыр.

– Алыс эле, – деп жооп берди Кызыл Топучан. – Тетиги кыштакта, тегирмендин ары жагында, чет жактагы биринчи үй.

– Болуптур, – деди Карышкыр, – мен да чоң энеңдин ал-жайын билгим келет. Мен бул жол менен барайын, а сен тигил жолго түшүп жөнө. Кимибиз мурда барар экенбиз.

Карышкыр ушинтип айтты да, кыска жол менен чуркаган бойдон кетти.

Кызыл Топучан болсо, узун жол менен баратты. Ал шашылбай жүрүп отурду, кээде токтоп, гүл терип, десте жасады.

Ал тегирменге да жете электе, Карышкыр эбак чоң эненин үйүнө барып, каалгасын какты:

– Түк-түк!

– Бул ким? – деп сурады чоң эне.

– Менмин, – деп жооп берди Карышкыр ичке үн менен. – Сизге самса менен бир карапа май алып келдим.

Чоң эне бул кезде ооруп, төшөктө жаткан. Ал чын эле Кызыл Топучан келген экен деп ойлоп, кыйкырды:

– Алдагы жипти тартсаң, чүрпөм, каалга ачылат!

1. Жомоктогу кыз эмне үчүн Кызыл Топучан деп аталып калыптыр?
2. Кызыл Топучанды чоң энесине ким жана эмне үчүн жөнөттү?
3. Карышкырга Кызыл Топучан чоң энесинин үйүн дайындап айтып бергени туура болдубу?
4. Жомокту өз алдыңарча улантып көргүлөчү.

Карышкыр жипти тартты эле, каалга ачылып кетти.

Кашабаң чоң энеге жетип барып, бир заматта сугунуп койду. Ал абдан ачка эле, анткени үч күндөн бери эчтеке жеген эмес.

Андан соң эшикти жаап, чоң эненин төшөгүнө жатып алып, Кызыл Топучанды күттү. Көп өтпөй ал да келип, каалганы такылдатты:

– Түк-түк!

– Бул ким? – деп сурады Карышкыр.

Анын үнү каргылданып, жагымсыз эле.

Кызыл Топучан коркуп кетти, бирок чоң энеге суук тийип, үнү бүтүп калса керек деп ойлоп койдү.

– Бул мен, небереңиз болом, – деди Кызыл Топучан. – Сизге бышырылган самса менен бир карапа май алып келдим.

1. Карышкыр кичинекей кызды кантип алдады?

2. Ал чоң эненин үйүнө кантип кирип барды?

3. Карышкырдын ач көздүгүн, суктугун эмнеден улам билдиңер?

Карышкыр жөтөлдү да, ичке үн менен айтты:

– Жипти тартсаң, чүрпөм, каалга ачылат.

Кызыл Топучан жипти тартты эле, каалга ачылды. Кыз үйгө кирди, Карышкыр болсо жууркандын алдына жашынып алып:

– Чүрпөм, самсаны үстөлгө, а карапаны текчеге кой да, өзүң менин жаныма келип жат. Ырас эле аябай чарчадың.

Кызыл Топучан Карышкырдын жанына барып жатты да, минтип сурады:

– Чоң эне, эмнеге колдоруңуз аябай чоң?

– Сени жакшылап кучактоо үчүн, чүрпөм.

– Чоң эне, эмне үчүн кулактарыңыз аябай чоң?

- Жакшы угуу үчүн, чүрпөм.
- Чоң эне, эмне үчүн көздөрүңүз аябай чоң?
- Жакшы көрүш үчүн, чүрпөм.
- Чоң эне, эмне үчүн тиштериңиз аябай чоң?
- Сени тезирээк жеш үчүн, чүрпөм!

Кызыл Топучан эс-учун жыйгыча болбой, Карышкыр аны бир заматта жутуп койду.

Бирок бактыга жараша, так ошол учурда балталарын ийиндерине салган карагайчылар үйдүн жанынан өтүп баратышкан.

Алар чыгып жаткан үндү угуп, дароо үйгө кирип барышты да, Карышкырды өлтүрүштү. Андан соң, ичин жарышты эле, андан адегенде Кызыл Топучан, анын соңунан чоң энеси чыкты – экөө тең аман-соо экен.

Которгон Байтемир Асаналиев

1. Ач көз карышкыр аларды кантип алдады?
2. Кызыл Топучан менен чоң энесин кимдер жана кантип сактап калышты?
3. Бул жомокту мурда угуп, же телевизордон көргөн белеңер?

1. Жомокту ролдорго бөлүштүрүп окугула жана аткарып бергиле.
2. Жомок боюнча сүрөт тартып келгиле.

Л. Толстой

ЭКИ ЖОЛДОШ

Токойду аралап, эки жолдош келаткан эле, капысынан экөөнүн алдынан бир аюу чыгып калды. Бирөө зымыраган бойдон жыгачка чыга качып, жашырынып калды, а бирөө жолдо калды. Айласы кеткен бала жерге жатып, өлүмүш болуп калды.

Аюу жанына келип, жыттап көрдү: ал демин да чыгарган жок.

Аюу бетинен жыттады да, аны өлүп калган экен деп, басып кетти.

Аюу кеткенден кийин, берки жолдошу жыгачтан түштү да, күлүп:

– И, дос, аюу кулагыңа эмне деп шыбырады? – деди.

– Аюу мага: жаман кишилер коркунучта жолдошторун таштап качат. Андайлар менен дос болбо деди.

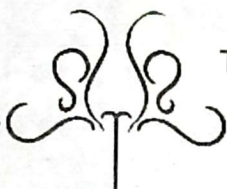

1. Токой аралап бараткан эки доско эмне жолукту?
2. Аюу эмне үчүн жерде жаткан балага тийген жок?
3. Жыгачка качып чыгып кеткен досунун суроосуна бала эмне деп жооп берди?
4. Коркунучта досун таштап кетүү туура бекен?
5. Кандай адам менен дос болуу керек деп ойлойсуңар?

1. Достук, жолдоштук жөнүндө ойлонуп келгиле.
2. Балдардын кимисинин жоругу жакты, кимисиники жаккан жок, эмне үчүн? Таблицанын үлгүсүндө өз оюңарды айтып бергиле.

Туура, себеби...

Туура эмес, себеби...

Л. Толстой

КАЛПЫЧЫ

Кой кайтарган бир бала карышкыр көргөн эмече:

– Жардам бергиле, карышкыр! Карышкыр! – деп кыйкыра баштады.

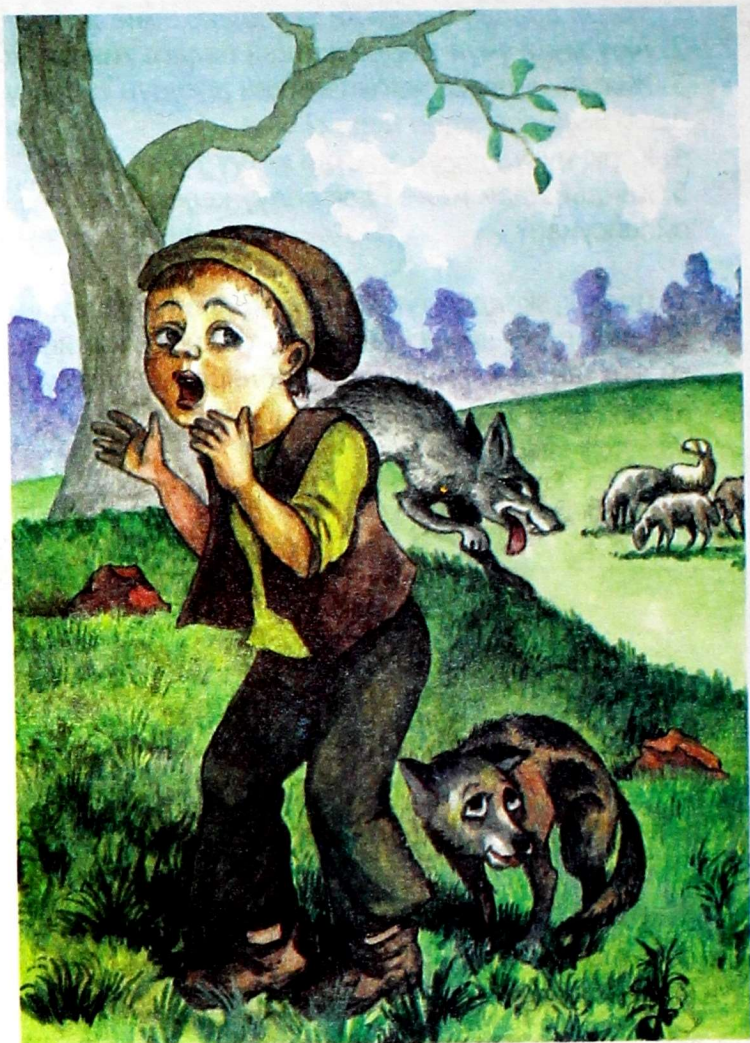
Мужиктер жүгүрүп келип, караса: калп экен. Бала эки жолу дагы ошондой кылды.

Бир күнү койго чын эле карышкыр тийди. Бала кыйкыра баштады:

– Бери келгиле, ылдамыраак, карышкыр!

Каадасынча дагы калп айтып жатат го деп, мужиктер барган жок. Корккудай эч ким жок экенин көрүп, карышкыр ээн жерде койлордун баарын кырып кетти.

1. Кой кайтарган бала элди канча ирет алдады?
2. Эмне үчүн баланын койлоруна карышкыр тийип, кырып жатканда эл жардамга келбей коюшту?
3. Калп айткандын зыяны бар бекен?

«Калп сүйлөө, калп айтуу – адепсиздик» деген темада талкуу уюштургула.

Г. Снегирев

АЙЛАКЕР ТЫЙЫН ЧЫЧКАН

Күз мезгили эле. Тайгага бир алачык куруп алгам. Ал чакан үй да, токойдогу кепе да эмес. Узун таякчалардын учтарын бириктирип, анын үстүн жыгачтын кабыктары менен жаап, шамал учуруп кетпесин үчүн жоон жыгачтар менен бастырып койгом.

Күндөрдүн биринде кимдир бирөө алачыкка кедр жаңгактарын ташып келип жеп жүргөнүн байкай баштадым. Бирок ким экенин такыр биле албай койдум. Ал тургай чочулай да баштадым. Бир күнү аба ырайы бузулуп, суук шамал болуп, асманды кара булут каптап, күндүз эле караңгы боло түштү.

Алачыгыма шашып кирип барсам, караңгы бурчта бир тыйын чычкан олтурат. Жаңгак толтурулган эки уурту салаңдап турат.

1. Алачыкка ким кедр жаңгагын таштап кетиши мүмкүн?
2. Тыйын чычкан жаңгак уурдаганы келдиби, же тескерисинче, жаңгак алып келдиби? Силер кандай ойлойсуңар?

Жаактары булчуюп, көздөрү алаят. Менден көзүн албай, жаңгактарын жерге таштоодон айбыгып отурат, себеби мени уурдап алат деп ойлойт окшойт.

Тыйын чычкан бир топко дейре чыдап отура берди да, акырында оозундагы жаңгактарын бүт

бойдон жерге таштады. Анын жаактары шалбырай түштү.

Жерде жаткан жаңгактарды санап көрсөм туура он жети экен.

Адегенде чочулап отурган тыйын чычкан менин тынч турганымды көргөн соң жаңгактарды ар кайсы коңулдарга жана таякчалардын астына ката баштады. Ал чыгып кеткенден кийин айланамды карасам, туш-туштун баарына ири сары жаңгактардын катылганын байкадым. Тыйын чычкан менин алачыгымды азык-запастарын сактагыч жайга айландырган экен.

Бул тыйын чычкандын айлакердигин көрсөң! Ачык токойдун арасында башка тыйын чычкандар жана таранчылар анын жаңгактарынын баарын

ташып кетишкен. Ошондуктан бул тыйын чычкан менин алачыгыма ууру таранчылардын бирөө да кире албасын билип, өзүнүн азыгын мында ташып келе берген тура. Эми алачыгымда жаңгак жатканын көргөндө таң калбай калдым.

Анткени мени менен бирге айлакер тыйын чычкан жашап турарын билдим.

1. Тыйын чычкан оозуна канча жаңгак салып келиптир?
2. Ал эмне үчүн бул алачыкка жаңгактарды ташып келиптир?
3. Тыйын чычкандын айлакердигин эмнеден улам билсе болот? Ошол окуяны чыгармадан таап, үн чыгарып окуп бергиле.
4. Адам менен тыйын чычкандын чогуу жашап калганына ишенесиңерби? Эмне үчүн?

1. «Жаныбарлар менен достошобуз» деген темада ой бөлүшкүлө.
2. Чыгармадагы окуяларды элестетип сүрөт тартып келгиле.

ӨЗ АЛДЫНЧА ОКУУ ҮЧҮН ТЕКСТТЕР

Т. Сыдыкбеков

АР КИМГЕ ЖАН ТАТТУУ

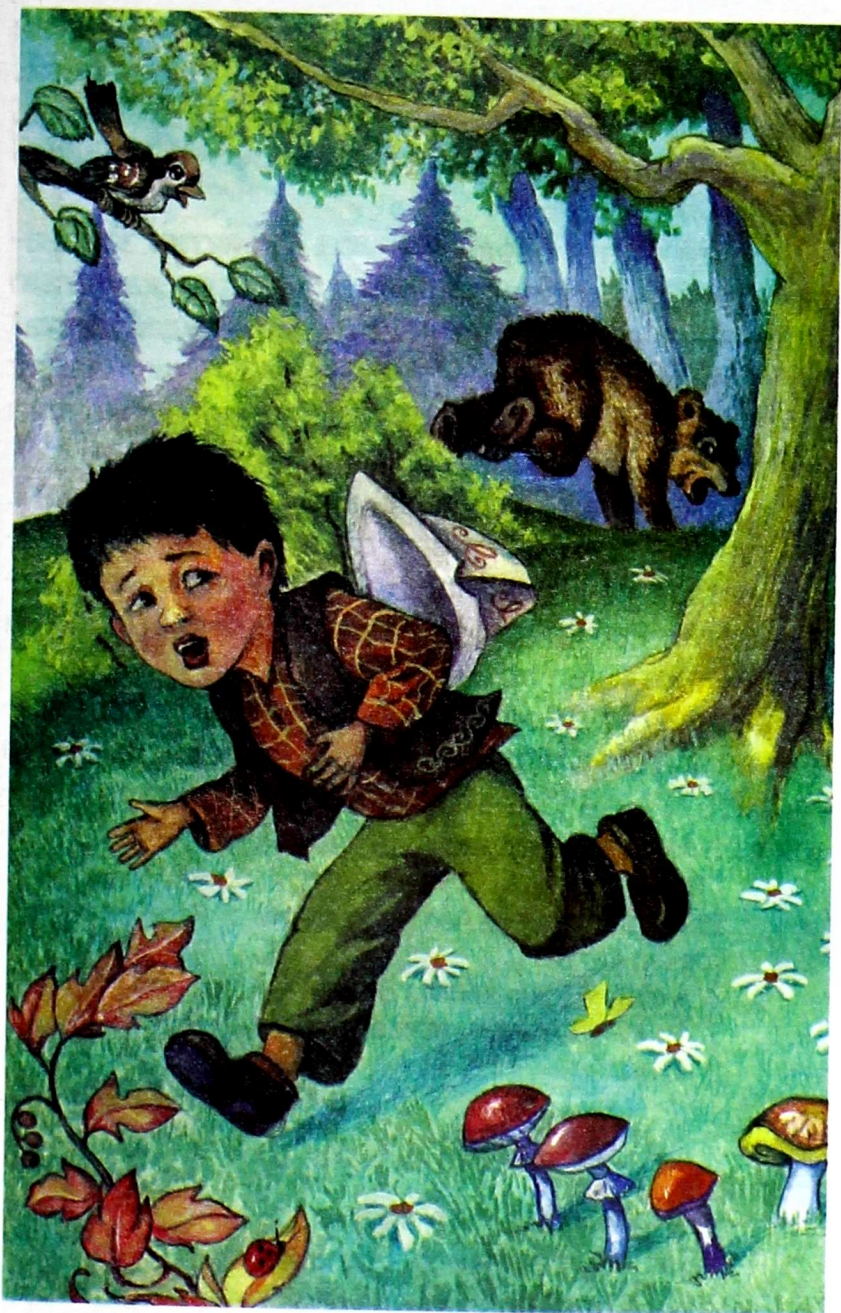
Саан уй, эчки, кой үчүн кышка чөп камдоо токойчу Рафикке анча деле машакат эмес. Өзү күзөткөн токой аймагы кыйла кең. Аянтчаларда миң түркүн чөп белден буралат. Каалаган жериңден чөп чаап ал. Аны чаппа деген эч ким жок. Рафик бул жолу да «Урал» мотоцикли менен токойду аралады.

О, кырсыкты кайдан дегидей. Өгүздөй аюу маймак карп-күрп кездешти. Ал көзүн жүлжүйтө, мурдун көтөрө: «Ээ, киши баатыр, колума түштүңбү» дегениби. Не корккондун көзүнө кош көрүндүбү, Рафикке күржүйө карап күлгөнсүдү.

Канча айткан менен айбандан киши айлакер дечи. Ошол замат Рафик суйдаң бутактуу эменге чыга качты. Бу акмак аюу кетип калар деп ойлоп.

Аюу камырабай, кадимки жер күзөткөн кишиче Рафик чыккан эмендин түбүнө олтуруп алды.

Аны көргөндө Рафиктин үрөйү учту. Таман койгон бутак сынчудай майышты. Саны титиреди. Бутакка асылган колу талыды. Аюу эч ашыгар эмес. Ал анда-санда мурдун көтөрө: «Бери түш, кишим» дегенсийт.

Мезгил өтө берди. Бечара Рафиктин заманасы куурулду. Эптеп жоонураак бутактан жай алып олтурайын деп, козголо берди эле, кудай сакта! Буту тайыды, бутак колунан чыкты. Ошол замат сыйгалай келип күржүйгөн аюу баатырдын жонуна «күп» түштү.

Камырабай олтурган аюу бакыра жазды. Олутун бузуп оонай турду да, токойдун түнт жагын көздөй качып жөнөдү. Аюунун жонунан жерге кулаган Рафик этинин ооруганына кайыл. Үйүн көздөй тарктап арыш созду.

Далайдан бери сайрап олтурган боз чымчык эч эчтемке болбогондой үнүн баспады. Жел үлп жортту, жалбырак дирилдеди. Канаттуу учупконуп, токой дүйнөсү күлүңдөдү.

1. Токойчу Рафик чөп чаап жүрүп эмнеге жолугуп, коркуп кетти?
2. Аюуну Рафик капыстан кантип коркутту?
3. Ар кимдин жаны өзүнө таттуу дегенди түшүндүрөбү?

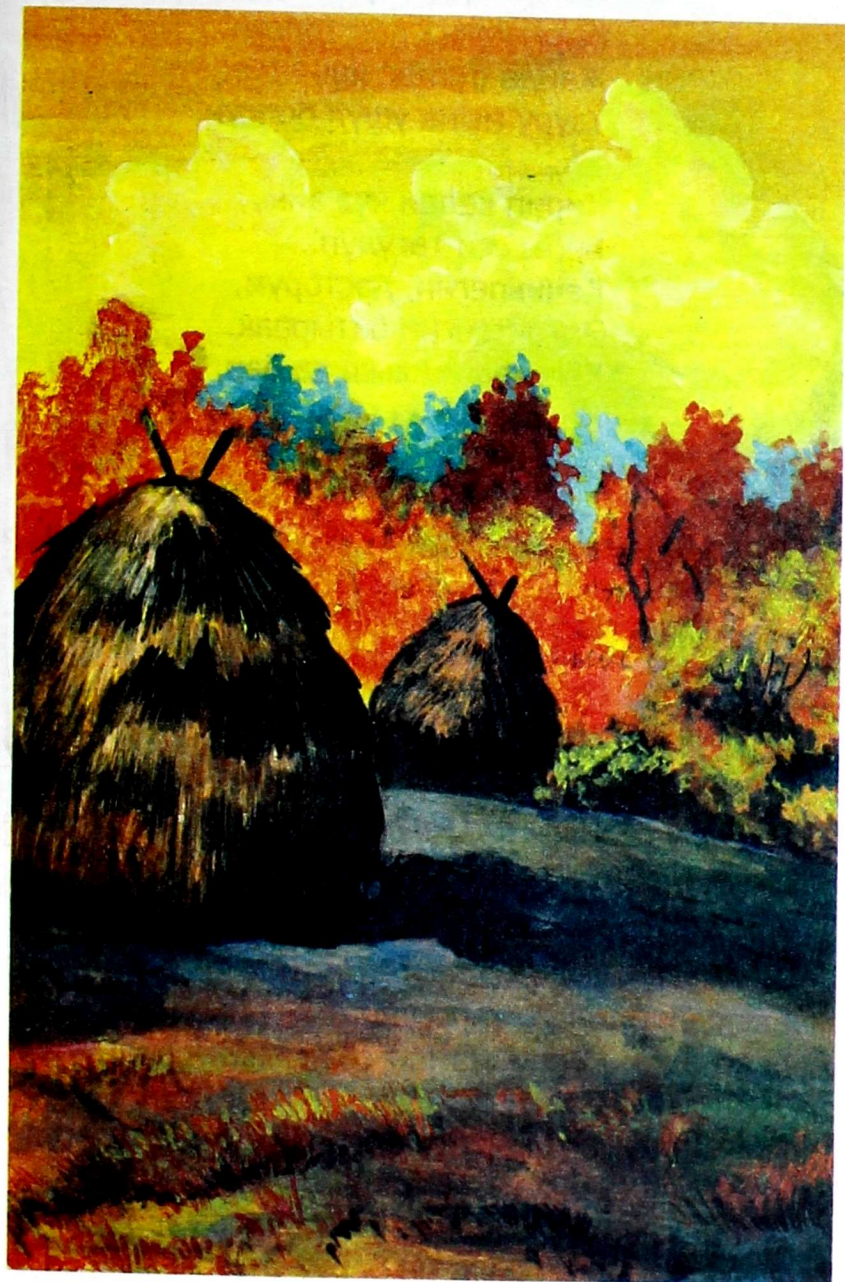
АЛТЫН КҮЗ

Айлана бир ажайып,
Бул алтын күз белгиси.
Колундагы берекесин
Бүгүн турат бергиси.

एक ठोस रूप में

एक ठोस रूप में

Алтын күзүң кут болсун,
Кырманьңа дан толсун.
Жайда бүтпөс ишиндин,
Үзүрү мына ушул болсун.

Кирип келди күз айы,
Берекеси төгүлүп...
Кечикпегин, досторум,
Эмгектенгин батыраак.
Кычыраган кыш да бар,
Калды ага аз убак.

«Кырчын»

1. Күз мезгилинде айлана кандай түскө боёлот экен?
2. Эмне үчүн күз мезгилин берекелүү мезгил дешет?
3. Мол түшүм алыш үчүн кайсы мезгилде эмгек кылыш керек деп ойлойсуңар?

К. Тыныстанов

МЕКТЕПТЕ БАЛДАР ТАРТИБИ

Абыл окуган мектепте тартип жок эле. Сабак маалында балдар тарсылдатып ойной берүүчү. Балдар бирин-бири жаман сөз менен сөгүшүүдөн да кайтуучу эмес.

– Балдар, мектепте тартипти өзүңөр түзөгүлө эми, – деди бир күнү мугалим.

Балдар тартип түзөмөк болушуп, өз ара жыйын кылышты. Жыйынды алып баруу үчүн жыйын баштык кылып Абылды шайлашты. Абыл сөз сүйлөй

турган балдарга кезек менен сөз берип турду. Балдардын бир катары сүйлөп бүткөн соң, мындай токтоом чыкты:

– Кимде-ким сабак убактысында чуулдап, тынчтыкты кетирсе, жаман сөз менен бирөөнү-бирөө сөксө, ошо баланы жолдошубуз деп санабайбыз, ал бала менен бирге ойнобойбуз.

Бул токтомдон кийин мектепте окуу жакшы жүрдү. Мектеп тартибин балдар өзү гана түзөй алат.

1. Абыл окуган мектепте балдардын тартиби кандай болуптур?
2. Өз тартиптерин балдар кантип оңдомой болушту? Ал туура болдубу?
3. Ар бир бала өзүнүн тартибин өзү гана түзөй алат деген туура бекен?
4. Силердин класста балдардын тартиби кандай?

Ы. Кадыров

«АДЕПТЕН» ЭМНЕ ҮЙРӨНДҮМ?

Көп нерсени үйрөндүм
«Адеп» деген сабактан.
Буюрса эми арылам,
Үйрөнгөн жаман адаттан.

Ата-баба салттарын,
Ардактаймын, даңктаймын.
Улууларды урматтап,
Карыларды барктаймын.
Уят болуп калбашка,
Эч качан калп айтпаймын.

Билим алган жакшы экен,
Сабактан эч качпаймын.
Терс жагымдын бардыгын,
Тепсендиге таштаймын.
Ата-энемдин үмүтүн,
Адептүү болуп актаймайн.

Улуудан кеп талашпай,
Орду менен сүйлөймүн.
Бөбөгүм ката иш кылса,
Шылдыңдап аны күлбөймүн.

Досторум менен урушпай,
Ынтымакта боломун.
Каралашып карыпка,
Ач көздүктү коёмун.
Улуулар айткан акылга,
Көңүлүмдү бурамын.
Алардын акыл, кеңешин,
Адеп менен угамын.

Эне тилди сактаймын,
Ата журттту коргоймун.
Барктап элдик кийимди,
Улуттук оюн ойноймун.
«Адептен» баарын үйрөндүм,
Акылсыз бала болбоймун.

1. Адептүү болуу үчүн эмне кылуу керек экен?
2. Кандай балдар адептүү аталат деп ойлойсуңар?
3. Улууну урматтоо, кичүүнү ызаттоо тууралуу эмнелерди айта аласыңар?

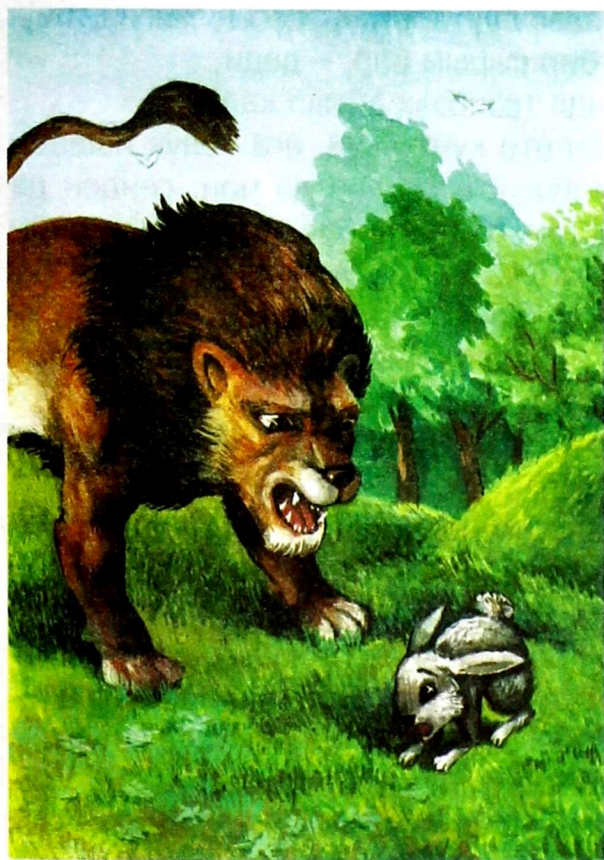

4. Улуттук кийимдерди кийүү, улуттук оюндарды билүү керектигин унутпагыла.
5. Силер «Адептен» эмнелерди үйрөндүк деп ойлойсуңар? Айтып бергиле.

АРСТАН МЕНЕН КОЁН

Кыргыз эл жомогу

Калың токойдун четиндеги карагандуу жерде бир коён жашап, коркоктугунан казып алган ийининен алыс чыкчу эмес. Бир күнү: «Коркуп ийинде

жата берип кантип күн көрөм. Атасынын көрү, бир баатыр болуп көрөйүн», – деп ойлоду да, ошол замат ийинден чыкты. Эки жагын каранып, тиштерин арсайтып, жүндөрүн үрпөйтүп так маңдайында турган арстанды көрө койду да, коркконунан бир орунда катып калды.

Арстан коёндун жанына келип:

– Бакыраң көзүм, колго түштүң-ээ! Эми сени жейин, – деп тиштерин качыратып, эки чайнап, бир жутчудай болду. Коён байкуш эсин жыйып, кантип кутулуштун амалын издеди. Акыры арстанга:

– Кадырлуу арстан, жесең жегин, бирок айта турган бир сырым бар, – деди.

– Анда тезирээк айтып кал!

– Сен өтө күчтүүсүң, ага толук ишенем, бирок тээтиги кудукта сенден да чоң, сенден да күчтүү бир арстан бар. Ал бая күнү сени жеймин деп ачууланып жатканын уккан болчумун. Оболу ошого бир беттешип көр. Сенин күчүңдү да көрүп калайын, мен кайда качмак элем, анан деле жейсиң, Сырттаным, – деп жалооруй карайт.

Өзүнөн күчтүү жанды уккан арстан чындап ачууланып:

– Кана, менден күчтүү арстанды көрсөтчү? Ал кайсы жерде? Ээрчитип бар! – деп коёнго буйрук кылды.

Коён арстанды терең кудукка ээрчитип барып:

– Ушул кудукта... Өзүң карап көрсөң, – деди.

Арстан кудукка эңкейип карап, өзүнүн сөлөкөтүн суудан көрдү да:

– Мен ушул саксайган арстандан кантип эле

кем калайын! Кана, кармашып көрөлү! – деп ачуусу менен кудукка секирип түшөт. Сууга шалп этип түшүп, тумчугуп өлөт.

Ошентип коён амал менен арстанды өлтүрүп, жолго түштү.

1. Арстандан кутулуш үчүн коён кандай амал ойлоду? Жомоктон ошол жерин таап, кайра окуп көргүлө.
2. Арстан өзүнөн күчтүү дагы бир арстанды кайдан көрдү?
3. Коёндун амалы ишке аштыбы?

А. Токтомушев

ЖӨЖӨЛӨР

I

Бир короодо жалгыз ак тоок бар болчу. Жайдын бир күнү ак тоок өзүнүн 8 аппак жумурткасын басып, 8 жөжө чыгарды. Бирок 8 жөжөнүн жетөө аппак болуп, бирөө капкара болуп чыкты.

Ак жөжөлөр абдан ынтымактуу эле. Алар жатса да, турса да бир болушчу. Кеч кирип, жатарда ак жөжөлөр энесинин канатынын жылуу жеринен жай алып, кара жөжөнү четке түртүп, жектешчү.

Кара жөжө абдан капа болуп жүрүп, бир күнү бир туугандарынан:

– Менин эмне кылмышым бар? Силер мени эмне жектейсиңер? – деп сурады.

– Сен эмне үчүн аппак жумуртакадан капкара жөжө болуп чыгасың? Сен биздин абийирибизди кетирмек болдуң, – дешти бир туугандары.

Кара жөжө:

– Ырас эле, эмне үчүн аппак жумурткадан кап-кара болуп чыктым экен, – деп капа болуп жүрдү. Муну энеси билчү эмес.

1. Эне тооктун жети ак жөжөсү эмне үчүн жалгыз кара жөжөнү жектешчү экен? Ушул туурабы?
2. Бир тууганын бөлүп, ынтымаксыз болгон жакшыбы?

II

Бир күнү жөжөлөрүн ээрчитип, энеси короодон талаага чыкты.

– Балдарым, өзүңөрчө бейбаштык кылбагыла, талаада тооктор жана башка жөжөлөр көп, алардын алдында уят болосуңар. Асманда жырткыч кулаалы да көп, алардан сак болуп жүргүлө! – деди энеси. Короодон чыгышып, аңызды бойлоп, бир кырманга барышты. Мында тоок, жөжөлөр абдан көп экен. Алардын ичинде ак, кара, сары, боз жөжөлөр да жүрүшөт. Бирок булардын бардыгы ынтымактуу. Кара жөжө сүйүнүп кетип:

– Мынакей, – деп алга чуркап кетти. Кырмандагы жөжөлөр таң калып:

– Ой жөжө, сага эмне болду? Кайдан келе жатасың? – деп сурашты.

Кара жөжө энесине:

– Энеке, мени бир туугандарым «эмне үчүн ак жумурткадан кара болуп чыктың?» дешип кордошот, булар деле ар түрдүү турбайбы? – деди. Баягы жети ак жөжө кырмандагы түрдүү түстөгү жөжө менен тоокторду көрүшүп, таң калышты.

– Эне! Булар эмне үчүн аппак жумурткадан

түрдүү жөжө болуп чыккан? – деп жети ак жөжө энесин тегеректеп калышты.

– Жумуртканын тышы ак болгону менен анын ичинен ар түрдүү жөжө болуп чыгууга мүмкүн. Силер мени тарткан турбайсыңарбы, тиги кара жөжө болсо, атасын тарткан деп энеси балдарына айтты. Кара жөжө абдан кубанды. Ал ошондон бери ак жөжөлөр менен тең даражада болду.

1. Кара жөжө эмне үчүн сүйүнүп кетти?
2. Анын кара болуп калганын энеси кантип түшүндүрдү?
3. Ата-эне үчүн балдарынын баары бирдей сүйкүмдүү экенин билесиңерби?

МАЗМУНУ

Менин Мекеним

Т. Үмөталиев. Мекен..... 3

Ак эмгектин наны таттуу

Торгой менен дыйкан. «*Байчечекей*»..... 5

С. Рысбаев. Эмгекчил кумурска аз жейт..... 8

Ата-энем – менин бактым

И. Токтогулов. Актап бүтө элекмин..... 12

Р. Акдемир. Асан жана энеси..... 14

Ар ким сүйөт баласын. *Элдик ыр*..... 16

Билим кени – мектебим

С. Рысбаев. Мугалим..... 20

А. Осмонов. Китепти сүй..... 21

Ы. Кадыров. Компьютер..... 23

Ы. Кадыров. Интернет..... 24

Келгиле, күлөлү

Ү. Асаналиев. Пилдин сүтү..... 26

Ү. Асаналиев. Бал жейли..... 27

«Баары бир түшөт элем да». «*Байчечекейден*»..... 28

З. Пасаңова. Беш мүнөт..... 29

З. Пасаңова. Алар мени тааныбайт да..... 30

З. Пасаңова. Акылдуу пил..... 31

С. Рысбаев. «Экөө болчу»..... 32

Табият жана мен

Ж. Абдыкалыков. Чүй жергеси жайында..... 34

Т. Сыдыкбеков. Баарыңарга тапшырма..... 37

Т. Самудинов. Жаныбарбы, чөппү?..... 40

Л. Толстой. Чымчык..... 41

Ким күчтүү? *Элдик ыр*..... 45

С. Рысбаев. Акбардын дарагы..... 48

Эне тилим – эне сүтүм

<i>Ш. Бейшеналиев. Эне тилим – сыймыгым</i>	51
<i>Б. Асаналиев. Эне тил</i>	54

Кыргыз акын-жазуучулары – балдарга

<i>Т. Самудинов. Алиппе – табышмак</i>	56
<i>Т. Сыдыкбеков. Уюкка тийбе!</i>	58
<i>А. Осмонов. Эки метр Эсенкул</i>	60
<i>Ш. Садыбакасов. Апама айтам</i>	62
<i>Б. Абдухамидова. Жылуу сөз</i>	65

Элдик калптардан

<i>Кашка кулун</i>	68
<i>Ат жонуна бышкан коон</i>	69

Жомоктор дүйнөсүндө

<i>Өнөрлүү өлбөйт. Кыргыз эл жомогу</i>	70
<i>Акылдуу бала. Кыргыз эл жомогу</i>	72
<i>К. Тыныстанов. Таштанды ит</i>	74
<i>А. Кыдыров. Укмуштуу жумуртка</i>	77
<i>Үпүп менен Күкүк. Кыргыз эл жомогу</i>	79

Дүйнөлүк балдар адабиятынан

<i>Ш. Перро. Кызыл топучан</i>	82
<i>Л. Толстой. Эки жолдош</i>	87
<i>Л. Толстой. Калпычы</i>	89
<i>Г. Снегирев. Айлакер тыйын чычкан</i>	91

Өз алдынча окуу үчүн тексттер

<i>Т. Сыдыкбеков. Ар кимге жан таттуу</i>	94
<i>Алтын күз. «Кырчын»</i>	96
<i>К. Тыныстанов. Мектепте балдар тартиби</i>	98
<i>Ы. Кадыров. «Адептен» эмне үйрөндүм</i>	100
<i>Арстан менен коен. Кыргыз эл жомогу</i>	103
<i>А. Токтомушев. Жөжөлөр</i>	106

ДИЛ АЗЫК

Кыргыз мектептеринин
2-класстары үчүн
хрестоматия

Жооптуу редактору: Б. А. Абдухамидова
Сүрөтчүсү: С. И. Кашлачев
Көркөм редактору: Ю. А. Ким
Корректору: М. Төлөмүшев, А.А. Узакова
Тех. редактору: Н. В. Шевченко
Дизайнчы жана терген: А. А. Мелешко

Санитардык-эпидемиологиялык корутунду № 004832. 29.12.2008
Басууга 6468 кол коюлду. Форматы 47х65/8 Ариби Arial
Нускасы 25.11.2009 Офсеттик кагаз. Офсеттик басма.
Көлөмү 7,0 б. т. Заказ № K090710

ЖЧК БУ «Азур» 720011, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., А. Огонбаев көч., 222
Телефондор: + 996 545 95-69-97; факс +996 312 57-84-42
E-mail: azur.office@gmail.com, admin.azur@gmail.com
www.azur.kg

«Continent Print» ЖЧКсында басылды.
720054 Бишкек ш., Интергельпо көчөсү, 1
тел.: (0312) 65 55 56
e-mail: postmaster@continent.kg

«Азур» басма үйүндө мейманда

Сенин сүйүктүү китебиңдин мукабасында так пайда болдубу? Ооба, аны кетирүү оңой эмес... Окуп жана ошол эле убакта шоколаддын даамын татуу абдан жакшы экенин билебиз, бирок, китеп да жандуу нерсе экенин билесиңби? Ал дагы таза, сүйүктүү, бүтүн болууну каалайт. Ырас эле, аны айрыбай, булгабай сактай билүү зарыл... антпесе, ал сага таарынып калат. Анткени, силердин достугуңар сен аны дүкөндүн текчесинен көргөн кезде, же белекке алганда башталган.

Эгерде сен китебиңди бирөөгө убактылуу окуганга берсең, аны кирдетпей, жоготпой кайра берүүсүн эскерткин. Ал кайра өзүңө таза, айрылбай кайтарылганда, аны жаздыгыңдын алдына коюп кой. Анткени, узак ажырашуудан соң, кечкисин сүйүктүү китебиңди колго алуу кандай жакшы!

Китепти окуган учурда закладканы пайдаланууну да унутпа, ал китепти сактоонун эң жакшы ыкмасы болуп саналат.

Басып чыгаруучудан